

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2017

Veronika Kotlářová

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

Humanitní studia

Láska očima seniorů

Veronika Kotlářová

Bakalářská práce

Pardubice 2017

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Veronika Kotlářová**
Osobní číslo: **H14258**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Název tématu: **Láska očima seniorů**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je téma partnerské lásky a intimity mezi seniory. Jak vnímají svá partnerská soužití. Co pro ně znamená láska a jakou roli v jejich životě hraje? Práce se bude zabývat především vztahy, manželstvím a pocity osamění. Pokud ztratí partnera, chtějí hledat novou lásku po dlouhodobém soužití? A v případě nalezení nového partnera, jak se s tím vypořádala rodina a okolí.

Výzkumná část bude provedena pomocí kvalitativního výzkumu metodou případové studie. Výzkumným nástrojem bude polostrukturovaný rozhovor. Informanty budou senioři, kteří prožili minimálně 40-ti letý partnerský svazek, který nadále trvá nebo byl ukončen (rozvod, smrt) a byli nuceni začít znovu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

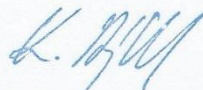
1. CHAPMAN, Gary D. Láska jako životní styl: [o laskavosti, trpělivosti, schopnosti odpouštět, pokoře, zdvořilosti, štedrosti a poctivosti]. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2009, 229 s. ISBN 978-80-7255-199-6.
2. VIDOVIČOVÁ, Lucie. Stáří ve městě, město v životě seniorů. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, 371 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-141-1.
3. PLAŇAVA, Ivo. Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000, 294 s. ISBN 80-723-9039-2.
4. HAŠKOVCOVÁ, Helena. Fenomén stáří. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Lucie Hájková

Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2016

Termín odevzdání bakalářské práce: 31. března 2017

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 11. 2017

Veronika Kotlářová.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Lucii Hájkové, za její odbornou pomoc, cenné rady, vedené mé bakalářské práce a čas strávený při konzultačních hodinách.

Dále bych ráda poděkovala všem informantům výzkumu, vedení Pečovatelské služby v Jaroměři se zajištěním některých informantů. Další poděkování patří rodině za podporu, kterou do mne celou dobu vkládali.

ABSTRAKT

Bakalářská práce s názvem *Láska očima seniorů* se zabývá vnímáním lásky a intimity u seniorů.

Cílem bakalářské práce je zjistit, jak senioři vnímají lásku a intimitu a jak si udrželi partnerský vztah po celý život. Zdali se jejich láska v průběhu let měnila, a pokud ano, co bylo hlavní příčinou změn ve vnímání lásky. V neposlední řadě bude důležitým prvkem ztráta či odchod partnera, a zdali po těchto zkušenostech jsou nadále otevřeni v navazování nových vztahů či nikoliv.

Výzkumné šetření využívá výzkumnou metodu případové studie, techniky polostrukturovaných rozhovorů. Informanti jsou senioři z části rodinného kruhu a z části z Pečovateľské služby v Jaroměři.

KLÍČOVÁ SLOVA

Láska, sexualita, intimita, manželství, partnerský vztah, ovdovění, senioři, stáří

ABSTRACT

My bachelor's thesis on *Love throught the Eyes of Seniors* deals with the perception of love and intimacy of seniors.

The aim of this bachelor thesis is to find out how seniors percieve love and intimacy and how they have maintained the parthership for the lifetime. Has their love changed throughout the years and if so what was the major reason that caused the change in the perception of love. Last but not least, one of the important elements will be a loss or a departure ot the partner and if they are open to begin new relationships or not after this experience.

The research uses the research method of case study, techniques of semi-structured interviews. The informants are the seniors partly from the family and partly from Nursing Service in Jaroměř.

KEYWORDS

Love, sexuality, intimacy, marriage, partnership, to be widowed, seniors, old age

Obsah

Úvod.....	10
TEORETICKÁ ČÁST	12
1 ZÁKLADNÍ POJMY	12
1.1 Senior	12
1.2 Stáří	13
1.3 Stárnutí	16
2 Sexualita, intimita, láska	19
2.1 Sexualita.....	19
2.2 Intimita	20
2.3 Láska	21
2.3.1 Druhy lásky	23
3 Manželství a partnerské vztahy	24
3.1 Manželství	24
3.2 Partnerský vztah	26
4 Ovdovění či rozvod	27
4.1 Ovdovění	27
4.2 Rozvod	30
5 Metodologická a analytická část	31
5.1 Cíl práce a výzkumné otázky	31
5.2 Výzkumný vzorek	32
5.3 Kvalitativní výzkum.....	33
5.4 Případová studie	33
5.5 Polostrukturovaný rozhovor	35
5.6 Analýza dat	36
6 Interpretace výsledků	37
6.1 Charakteristika informantů	37

6.2 Interpretace odpovědí prostřednictvím kódování	39
6.2.1 Láska a romantika	39
6.2.2 Sex a intimita	42
6.2.3 Důležitý faktor při výběru prvního manžela	44
6.2.4 Nevěra a nedůvěra.....	45
6.2.5 Výběr nového partnera.....	46
6.2.6 Reakce rodiny	48
6.2.7 Láska a život po smrti, rozvodu	49
7 Shrnutí výzkumu	52
8 Závěr	54
Seznam literatury:	56
Přílohy:.....	59

Úvod

Láska neodmyslitelně zasahuje do života každého člověka. Provází nás celým životem od prvotní mateřské lásky až po lásku k partnerovi, se kterým chceme sdílet budoucnost. Podíl lásky v partnerském či manželském vztahu je velmi důležitý pro oba partnery. Pokud zmizí láska a důvěra ze vztahu může se jednat o jeden z nejčastějších důvodů k rozchodu či rozvodu. Člověk potřebuje být milován, bez lásky by život neměl smysl. Ovšem láska má mnohem více podob. Můžeme projevovat i lásku ke knihám, penězům, zvířatům nebo i lásku k Bohu samotnému. Láska se objevuje v knihách, filmech, ale i mnoho hudebních kapel, zpěváků i umělců se odkazuje na toto téma. Obklopuje nás ze všech stran a bez ní by život nebyl takový, jaký je.

Setkáme se, ale s jednou sociální skupinou, která v ohledu lásky, sexu a intimity bývá dosti opomíjena, jedná se o seniory. Mnoho odborníků a literatura sice tuto skupinu ve svých poznatcích zmiňuje, ovšem ne v takové míře, jako ostatní sociální skupiny. Nesmíme opomenout i společnost pro kterou jsou senioři mnohdy na obtíž a témata lásky a sexu u seniorů jsou tabu. Přitom senioři prožívají dlouholeté manželské svazky a mají bohaté zkušenosti v oblasti lásky.

Tato práce se orientuje na to, jak senioři vnímají a popisují lásku, intimitu a další faktory s láskou spojené. U dlouholetého manželství jsem se snažila zachytit, jak manželé udrželi svůj partnerský vztah po celý život. V dnešní době je běžné rozvádět se po pár letech manželství, proto mne zajímalo, jaký recept senioři mají na udržení dlouholetého manželství. Je možné, že senioři přistupují k lásce o trochu jinak než manželé v dnešní době. Důraz jsem kladla i na rozvedené nebo ovdovělé seniory, kteří nemají nového partnera a proč nejsou nadále otevření v navazování nových vztahů. V neposlední řadě je důležitým prvkem nový partnerský vztah u ovdovělých a rozvedených seniorů. Co je vedlo k tomu, najít si nového partnera a co jim nejvíce chybělo, když byli bez partnera.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části jsou vysvětleny nejdůležitější pojmy spojené s tímto tématem, jako je láska, intimita, sex, senioři, stárnutí aj. Dále se v teoretické části zmiňují ovdovění a rozvody u seniorských párů. Rozvodů se u této kategorie informantů objevuje méně, ale přesto zasahuje i do jejich životů. V práci uvádím i některé statistiky, které se týkají seniorů.

Praktická část je provedena pomocí kvalitativního výzkumu metodou případové studie. Výzkumným nástrojem je polostrukturovaný rozhovor. Tento rozhovor jsem zvolila z důvodu, že se s informanty držím v pomyslných mantinelech, ale na druhou stranu se mohou k otázce vyjádřit dle svých potřeb. Díky těmto rozhovorům získám více cennějších informací nežli u jiných výzkumných metod. Jako informanti jsou zvoleni sezdaní senioři od šedesáti čtyřech do devadesáti let, kdy jejich vztah nadále trvá nebo byl ukončen smrtí, rozvodem a rozhodli se případně začít s následným novým životem.

TEORETICKÁ ČÁST

1 ZÁKLADNÍ POJMY

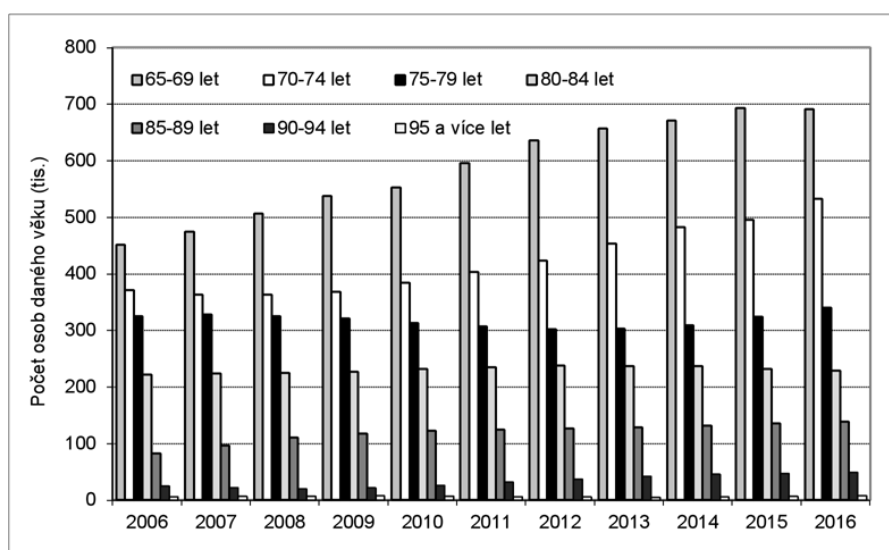
Teoretická část je rozdělena na několik kapitol s podkapitolami. První podkapitola zahrnuje pojmy spojené se seniory, což je stáří a stárnutí. V druhé kapitole se věnuji tématu sexuality, intimity a lásky u seniorských párů. V další kapitole navazuji partnerskými vztahy, které se mohou objevit u seniorských párů. V poslední kapitole se zabírám tématem rozvodů a ovdovění u seniorů.

1.1 Senior

Pojem senior není lehké vymezit, jelikož v odborné literatuře se objevuje více označení. Termín senior je neutrální a přijatelný pro všechny vědecké disciplíny. *Lze jím označit člověka v průběhu celého senia bez ohledu na míru soběstačnosti* (Příbyl, 2015, s. 13). Můžeme se, ale setkat i s pojmem *geront*. Tento pojem je ale vnímán spíše pro nesoběstačné seniory, kteří potřebují pomoc druhého člověka. Dalším označením může být i *senescent*, který se, ale pro svůj zastaralý výraz v odborné literatuře již neobjevuje. Často se setkáváme i s výrazem *důchodce*, ale toto označení je vnímáno za negativní v tom smyslu, že osoba už je vnímána za pobírající dávku jakéhokoliv důchodu. A proto ne každý důchodce je seniorem a senior důchodcem (Příbyl, 2015, s. 13)

Slovník cizích slov (2007) charakterizuje několik definic seniora. *Starší ze dvou lidí stejného jména, příslušník starší věkové kategorie a člen sboru požívající zvláštní úcty*. Haškovcová (2012, s. 148), uvádí obdobnou definici seniorů, ale odkazuje se k rozlišení staršího a mladšího člena v rodině. Nemusí se jednat o staršího člena rodiny, a přesto dostane nálepku senior. Psychologický slovník (Hartl, Hartlová, 2004, s. 530), charakterizuje seniora, jako občana staršího 60 let. Oproti tomu Šerák (2009, s. 183) uvádí, že ještě v nedávné době byl tento pojem uváděn pro osoby starší 60 let, přičemž se v poslední době tato hranice posouvá na 65 let. Je vidět, že pojetí pojmu senior je opravdu velké a každý si pod tím představí něco jiného.

Podle Českého statistického úřadu v roce 2016 populace v České republice velmi vzrostla (viz. graf 1.). V posledním desetiletí se vyvíjela skupina obyvatel ve věku 65 a více let. Na konci roku 2016, byl v tomto věku 18,8 % obyvatel ČR, dle bilance se jednalo celkem o 1 988 922 osob. Bylo to o půl milionu více než v roce 2006 a o 56,5 tisíce více než na konci roku 2015. V roce 2016 posílila skupina nejstarších obyvatel ve věku 95 let a více. Počet byl o čtvrtinu vyšší než na konci roku 2015. Z mladších a početnějších věkových skupin meziročně vzrostl počet obyvatel ve věku 70–74 let. Populace v České republice stárne a v posledních letech se stárnutí zrychlilo, proto také vzrostl počet osob nad 80 let.

Graf 1: Složení seniorského obyvatelstva podle věku

Zdroj: ČSÚ, 2016

1.2 Stáří

Stáří je poslední etapou ve vývoji člověka, která uzavírá lidský život (Ondrušová, 2011, s. 16). *Jedná se o důsledek a projev involučních změn, které jsou determinovány geneticky, ale i dalšími faktory, např. nemocemi, životními podmínkami, způsobem života* (Příbyl, 2015, s.10). Stáří může být definováno i jako *posloupnost nezvratných změn, ke kterým dochází v živém organismu a které postupně omezují a oslabují jeho funkce* (Špaténková, Smékalová, 2015, s. 59). Každý člověk stárne individuálně, a proto je populace různorodá nejen v aspektu biologickém, zdravotním a psychologickém, ale i sociálním (Ondrušová, 2011, s. 18).

Odborníci i odborná literatura se neshodují v pojetí stáří a rozcházejí se zejména v periodizaci stáří. Naopak shoda panuje v rozlišení kalendářního, biologického a sociálního stáří (Příbyl, 2015, s. 10).

- 1) **Kalendářní stáří** – je dané věkem člověka. Kalendářní věk, ale nemusí odpovídat věku biologickému. Rozvinuté země považují za stáří věk 65 let, celosvětově je však uznávána hranice 60 let.
- 2) **Biologické stáří** – závisí na zdatnosti daného člověka, do jaké míry je zdravý a vitální (Mlýnková, 2011, s. 14).

Rozdíl v kalendářním a biologickém stáří se odhaduje okolo 10 let. Věk nám je daný, ale oproti tomu s biologickým stářím hospodaříme sami a záleží na nás, jak moc se o své tělo budeme starat. Záleží na stravovacích návycích, kouření a zdravém životním stylu (Tošnerová, 2009, s. 15).

- 3) **Sociální stáří** – pro tuto kategorii stáří je důležité postavení ve společnosti. Za počátek sociálního stáří je považován den, kdy má osoba nárok na starobní důchod (Ondrušová, 2011, s. 17).

V kontextu sociálního stáří je možné hovořit o sociální periodizaci lidského života, která s přihlédnutím na produktivitu a sociální role dané osoby, dělí lidský život do tzv. věků.

- 1) **První věk** – (předproduktivní), je obdobím dětství, mládí, růstu.
- 2) **Druhý věk** – je produktivní fáze dospělosti. Sociální, biologická a pracovní produktivita je na vrcholu.
- 3) **Třetí věk** – (postproduktivní) v tomto věku dochází k penzionování a poklesu produktivity.
- 4) **Čtvrtý věk** – je označován jako fáze závislosti (Příbyl, 2015, s. 12).

Za velice uznávanou periodizaci lidského věku je považována patnáctiletá periodizace dle WHO (Světová zdravotnická organizace), která dělí stáří na tři stádia (Příbyl, 2015, s. 10).

- 1) 60-74 let – rané stáří, stárnutí, senescence
- 2) 75-89 - vlastní stáří, senium, kmetství
- 3) 90 a více let – dlouhověkost, patriarchium

S přihlédnutím na zlepšující se zdravotní stav stárnoucí populace se většina autorů odkazuje i na toto dělení (Příbyl, 2015, s. 11):

- 1) 65-74- mladí senioři
- 2) 75-84- staří senioři
- 3) 85 a více let – velmi staří senioři

Maximální délka života odvozená od nejdéle žijících lidí je 115-120 let a doposud se nemění. V ČR je průměrná délka života 73,5 u mužů a u žen se pohybuje okolo 80 let. Dle odhadů, by se v roce 2050 měla věková hranice dožití zvýšit u mužů na 80 let, u žen na 85 let. V průměru ženy žijí o 5–8 let déle než muži. Věkový rozdíl dožití mezi mužem a ženou je dán vyšší incidencí zhoubných novotvarů u mužů a jejich vyšší mírou rizikového chování (Thorová, 2015, s. 465-466).

Co se týče znaků stáří, tak ty se dostávají velmi pozvolna. Jedná se o přirozený a předvídatelný proces změn, ale mnohdy se vyznačuje variabilitou v typech a rychlosti. Určité změny, které nás v tomto období potkávají vnímáme jako ztráty (změna vzhledu, mládí), protože nás nutí vzdát se řady situací (odchod z pracovních míst, strach z odloučení) a poradit si s omezenějšími schopnostmi (zdravotní problémy) (Tošnerová, 2009, s. 14-15). Na zevnějšku jsou viditelné změny. Stáří ovlivňuje vzhled tváře, změnu v gestech a chůzi. Vlasy šedivější, u žen se objevují vrásky, svalstvo pozvolna ochabuje, klesá pružnost a kůže je náchylnější k pigmentaci. Pohyby se zpomalují a změnou prochází i postava a postupně dochází i ke stárnutí smyslů. Člověk hůře vidí, slyší a obtížněji se orientuje v praktickém životě. Mnozí senioři si tento svůj hendikep uvědomují, ale nemají mnoho prostředků je změnit (Haškovcová, 2009, s. 31).

Ovšem v kontextu stáří se o slovo hlásí i medicína. Dnes existuje nový lékařský obor „anti – aging“ - medicína, jejímž cílem je zpomalení stárnutí a udržení zdravotního stavu člověka v co nejlepší formě, a to i v pokročilém věku (Thorová, 2015, s. 464). Ovšem dnešní dospělí lidé všech věkových kategorií vypadají o dost lépe než kdysi a dalo by se říci, že jsou i o něco více zdravější. Výhledy do budoucna jsou také kladné, jelikož odborníci předpokládají, že 65letí lidé budou za 30 let vypadat jako dnešní 55letí (Haškovcová, 2010, s. 32). Dnešní senioři v raném stáří jsou na tom lépe, než stejně staří v minulé generaci (Gruss, 2009, s. 12).

Co se týče společnosti mnohem častěji se setkáme s negativním postojem ke starým lidem. V ČR si starší osoby mnohem hůře hledají zaměstnání a často jsou donuceni odejít do důchodu. Společnost bere v potaz pouze výkon a mladé jedince. Staří občané jsou považováni za nepružné, unavené, bezmocné, pomalé a nevykonné. Často se můžeme setkat se stereotypními názory typu, že stárnoucí jedinci mají pro celou společnost nižší hodnotu. Ovšem stereotypní posuzování, by se mělo změnit na posuzování každého člověka zvlášť a individuálně. Člověk je, ale v tomto případě hodnocen pouze podle chronologického věku, ne podle reálného výkonu či přínosu celé společnosti. Těmito postoji dává společnost šanci věkové diskriminaci neboli ageismu. Na tuto problematiku upozornil v roce 1968 psychiatr a gerontolog Robert Neil Butler (Thorová, 2015, s. 467-468).

1.3 Stárnutí

V celé historii existence našeho globu lidstvo jako celek zažívá fenomén, který demografové pojmenovali jako stárnutí (Rabušic, 1995, s. 12). Stárnutí je komplexní, nenávratný proces, který involučními změnami postihuje veškeré živé organismy již od jejich početí (Příbyl, 2015, s. 9). Ondrušová (2011, s. 13) konstatuje, že stárnutí je proces všeobecný čili stárne celá populace, ale zároveň stárneme i individuálně.

V procesu stárnutí existují velké individuální rozdíly, ale je možné najít určité společné znaky (Ondrušová, 2011, s. 14):

- 1) Stárnutí je individuální proces, každý jedinec má svůj plán stárnutí.
- 2) Do stárnutí a stáří vstupuje vždy celý člověk. Mění se jeho charakteristiky **biologické** (tělesné změny organismu – zhoršování smyslů, úbytek svalové a kostní hmoty, snížení adaptace, aj.), **psychické** (změna kognitivních funkcí, zpomalení psychomotorického tempa, aj.) a **sociální** (vzájemné vztahy mezi jedincem a společností a jeho postoje k okolí).
- 3) Jednotlivé orgány nemusí stárnout stejně rychle.
- 4) Ve stáří je snižena schopnost adaptovat se.

Příbyl (2015, s. 9-10), zmiňuje další dělení stárnutí na:

- 1) **Fyziologické stárnutí** (někdy označováno jako primární nebo zdravé stárnutí), je provázeno běžnými projevy související s věkem. Vytváří se typický obraz – stařecký fenotyp.

- 2) **Patologické stárnutí** (sekundární), tímto stárnutím se rozumí stárnutí chorobné – proces stárnutí je urychlen. Můžeme zde zařadit i nepoměr mezi kalendářním a funkčním stárnutím, kdy kalendářní věk je nižší než funkční.
- 3) Někteří autoři uvádějí i **stárnutí terciální**, které si spojíme s umíráním a rychlým tělesným úpadkem.

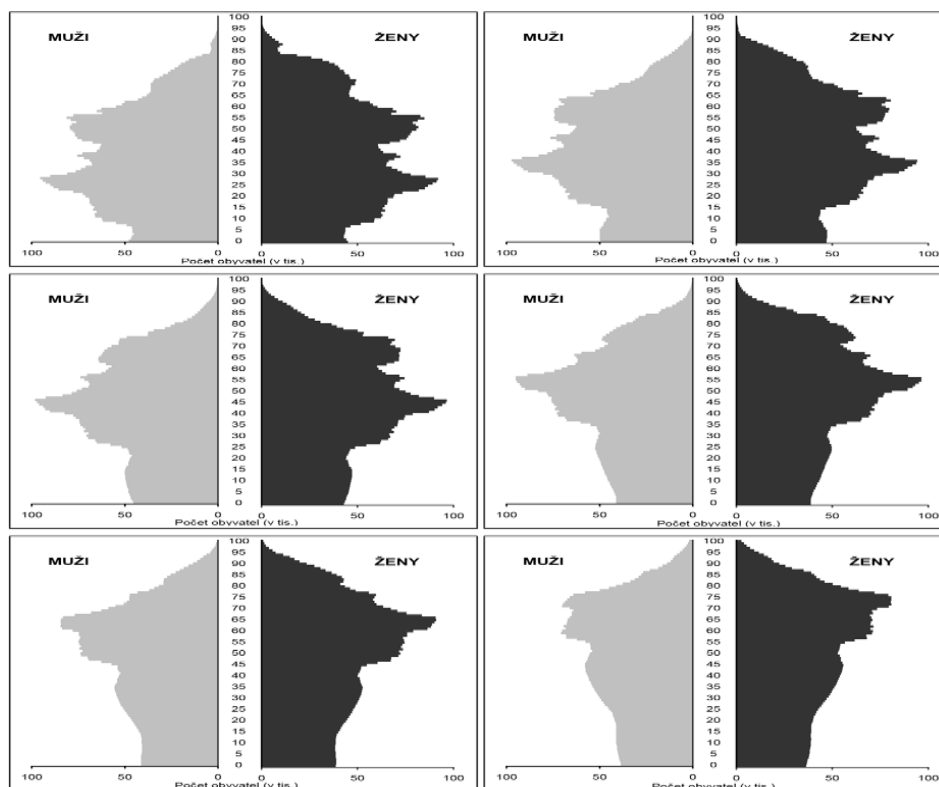
Proces stárnutí je ovlivněn řadou jiných faktorů, které lze dělit na vnitřní a vnější (Příbyl, 2015, s. 10).

- 1) **Vnitřní** – mezi tento faktor se řadí **genetická výbava** (vrozené genetické a získané genové mutace vedoucí ke vzniku onemocnění, které jsou důsledkem k předčasnému úmrtí), **tělesná onemocnění, psychické poruchy, psychická výbava jedince** (způsoby vyrovnání se s nemocemi, zpracovávání zátěžových situací, stereotypy, aj.).
- 2) **Vnější** – do této kategorie se řadí **fyzikální faktory** (pracovní prostředí, klima), **chemické faktory** (kožní a plicní komplikace) a **sociální faktory** (kvalita a způsob bydlení, vzdělání).

Důvody stárnutí nejsou stále uspokojivě vysvětleny. Bylo vyřčeno mnoho teorií a hypotéz. K nejznámějším patří **genetické teorie** (vnější faktory nejsou důležité, na proces stárnutí má vliv genetika), **teorie metabolických omylů** (stárnutí je způsobeno náhodným nahromaděním metabolických omylů, které se následně objevují v buněčném metabolickém cyklu), **teorie imunologické a imunitní** nebo teorie **hromadění odpadních látek, volných radikálů či teorie stárnutí makromolekul** (Ondrušová, 2011, s. 15).

Oproti tomu v demografické rovině je stárnutí proces populace, v jehož průběhu se postupně mění věková struktura obyvatelstva určité geografické jednotky a to tak, že se zvyšuje podíl osob starších 60 nebo 65 let a dále se snižuje podíl osob mladších 15 let (Rabušic, 1995, s. 12). Ovšem vyhlídky do budoucna jsou následovné. Průměrný věk obyvatelstva by se v roce 2050 dle Českého statistického úřadu z roku 2003 (viz. graf 2) mohl pohybovat mezi 48 až 50 lety, což by mohlo být o deset let více než dnes. Podle střední varianty by se v tomto roce průměrný věk ženy měl pohybovat okolo 50,2 let a u mužů okolo 47,3 roku. V roce 2002 to bylo u žen 40,8 a mužů 37,7 let.

Z technického hlediska populace nemá, v porovnání s jedinci, žádný věk. Jedná se pouze o věkovou strukturu, z níž je možné věk vypočítat tak, jak se počítá například průměrný věk. Avšak mezi stárnutím jedince a populace je značný rozdíl v tom, že jedinec stárne od narození a jeho omládnutí je jen neexistujícím snem, stárnoucí populace omládnout však může, pokud se zvýší proporce mladých věkových skupin (Rabušic, 1995, s. 12).

Graf 2: Předpokládané věkové složení obyvatelstva v letech 2002, 2010, 2020, 2040, 2050

Zdroj: ČSÚ, 2003

2 Sexualita, intimita, láska

2.1 Sexualita

Média, i společnost mnohdy popisují sexualitu spíše jako záležitost mladých a vitálních lidí. Příslušníci starších věkových skupin nemusejí být tak otevřeni hovořit o sexualitě a intimitě, jako dnešní mladí lidé. *Staří lidé tedy ve svém každodenním životě nejsou podporováni v tom, že sexuální život je normální a zdravý* (Stuart – Hamilton, 1999, s. 169). Toto téma je zkomplikované předsudky, a právě i nepřátelskými postoji společnosti (Říčan, 2004, s. 353).

Dle Velkého sociologického slovníku je sexualita (1996, s. 980) „(z lat. slova *sexus* – pohlaví) jedna ze základních vlastností a potřeb člověka, která zajišťuje reprodukci lidského rodu.“ Sexualitu je chápána i jako jedna ze složek milostného života. Blízkost při pohlavním styku se stává výrazem něhy, solidarity a citové blízkosti. Poskytuje nenahraditelný pocit bezpečí, obdiv, intimitu a důvěrnost (Říčan, 2004, s. 355).

A jaký je vlastně vztah mezi láskou a sexualitou? Někdy v sobě nacházejí nejvyšší doplňování a jindy se zase navzájem poškozují. Milostný život, ale bez sexuality neexistuje a bez lásky se sexuální vztah udržet nedá. Sexualita má dvě roviny, a to *sexualitu vášně* a *sexualitu vzájemné harmonie* (Willi, 2006, s. 71–72).

Vášnivá sexualita se snaží co nejvíce vystupňovat touhu pomocí svádění, dobývání a může přejít až v boj, nenávist a ponižování. Sexuální vášeň přichází pouze v jednom okamžiku, je nezávazná a chybí v ní povinnost. V každém rozhovoru a styku s jinou osobou záleží na tom, koho proti sobě máme, zdali muže či ženu. Často přemýšlíme, jestli v dané osobě vidíme možného sexuálního partnera. Ženy baví svůdná hra, a naopak u mužů se setkáváme s projevy odvahy a mnohdy se snaží imponovat tělesnou silou. Potřebujeme se partnerovi dostat pod kůži a objevit jeho skryté choutky. Vášnivou sexualitu charakterizuje napětí a vzrušení, díky tomu se vášnivá odlišuje od harmonické (Willi, 2006, s. 73–74).

Harmonická sexualita touží po harmonii, splynutí dvou spřízněných duší. *Je to naplnění touhy po bezpodmínečném odevzdání v lásce*. Milující lidé chtějí od partnera slyšet jen jedno jediné, že oni jsou to, co celou dobu hledali, cítí se s ním v bezpečí a nikdy neprožívali to, co prožívají s ním. *Sexuální harmonie se zcela soustředí na jediného partnera a chce být výrazem věčného sjednocení* (Willi, 2006, s. 75).

Propojení těchto dvou druhů sexuality, je ale velmi složitý proces. Pokusem o řešení může být společná existence manželského a mimomanželského sexuálního vztahu. Tento pokus, ale neodpovídá dnešní představě sňatku z lásky. Kompromisem bývá prožívání mimomanželských vztahů ve své vlastní fantazii (Willi, 2006, s. 71).

Ve stáří není sexualita tak významná, jako byla dříve a mnohdy není důležitá vůbec. Ovšem nezanedbatelná část seniorů má sexuální potřeby a dovede je i uspokojovat. Na druhou stranu bývají sexuální potřeby méně intenzivní než dříve, vzrušení je slabšího charakteru a s tím související prožitek vyvrcholení. Nejen v raném stáří se mohou objevit i jiné způsoby sexuálního kontaktu, ovšem hlavní podstatou je potvrzení vzájemné blízkosti a vyjádření vztahu. Sexuální či erotický kontakt je pro seniory ve všech ohledech přínosem, podporuje jejich sebevědomí, uvolňuje napětí a úzkost, má celkově stimulační účinek a je důkazem tělesné a duševní svěžesti. V sexuálním ohledu ale platí všeobecné pravidlo, že sexuální aktivita se udrží tím déle, čím byl člověk sexuálně aktivní po celou dobu své dospělosti (Vágnerová, 2007, s. 373).

2.2 Intimita

Intimita je emoční složka, kdy partneři potřebují vzájemnou blízkost a sdílení pocitů (Hargašová, Novák, 2007, s. 57). Dle Akademického slovníku cizích slov (1995, s. 343) se intimita definuje jako *důvěrnost, soukromost nebo i útulnost rodinného krbu*. Intimita v partnerském vztahu má několik znaků:

- 1) Sdílení přítomnosti a potřeba častého kontaktu s druhou osobou, vzájemná tělesná i duševní blízkost.
- 2) Poznání a otevřenost, přání poznat sám sebe, ale poznat i partnera, aby byl stejně otevřený, snažit se porozumět vzájemným potřebám, citům.
- 3) Vzájemná důvěra a respektování druhého partnera.
- 4) Intimita je záležitostí pouze páru.
- 5) Sdílení společné budoucnosti, společných cílů a jejich realizace a naplněnost.

(Vágnerová, 2007, s. 66)

Intimita je důležitým prvkem u každého partnerského vztahu, ale ve stáří se projevuje o trochu jinak než dříve. Ve stáří je důležitá jistota blízkosti druhého člověka a sdílení života. Důležitá je i vzájemná důvěra mezi partnery. Potřebu blízkosti uspokojuje pouhá přítomnost druhé osoby a pocit, že vedle nás a bude i nadále. Intimita starších lidí se může rozrůst

o sdílení úbytku kompetencí a zdravotních problémů. Ve vztazích starších lidí se mnohem častěji objevují nové projevy intimity až vztah může nabýt symbiotického charakteru. Ve stáří se u párů, které spolu tráví veškerý svůj čas, posiluje párová identita, kdy se opět začne dostávat ke slovu „my“ nad „já“. Tento fakt se projeví, pokud je partner jakkoli ohrožen například závažně onemocní (Vágnerová, 2007, s. 372).

2.3 Láska

Každý z nás se nejméně jednou sám sebe zeptal, co to vlastně láska je, a mnohdy se neví, co se slovem láska míní (Chapman, 2009, s. 16). Potřeba od někoho cítit lásku a pochopení je jednou ze tří nejzákladnějších potřeb člověka. Vždyť nás už od narození rodiče zahrnují láskou, a pokud bychom snad měli pocit, že o lásku přicházíme, můžeme se snadno dostat do zoufalství (Drápal, 2013, s. 16-17). Podle Psychologického slovníku (2004, s. 289) *se láska vyznačuje jako kladný a silný emocionální vztah k jiné osobě, ideji, věci nebo i k sobě samotnému*. Někteří psychologové se snaží pojem láska legitimizovat a lásku správně definovat a zkoumat (Kratochvíl, 2009, s. 127). Tento pojem používáme zcela samozřejmě a běžně a zdá se, že každý ví, co si pod tímto pojmem představit. Pod láskou si zpravidla představujeme, že zcela intenzivně toužíme po objektu své lásky tzv. druhé osobě. Chceme s danou osobou trávit co nejvíce času a všímáme si věcí, kterých bychom si u jiných lidí nevšimli (Drápal, 2013, s. 16-17).

Láska se nemusí ale týkat pouze lidí, můžeme cítit i lásku k věcem, lásku ke zvířatům, knihám apod. Po přečtení mnoha dělení druhů lásky, mě zaujalo dělení od C. S. Lewise z knihy Čtyři lásky (2013, s. 35), který rozlišuje čtyři druhy lásky.

Nejnižším stupněm a zároveň nejpokornějším a nejrozšířenějším druhem lásky je z řečtiny *storgé*, což znamená náklonnost. Jedná se o něžný vztah založený na oddanosti a nejvíce se využívá v kontextu s mateřskou láskou. Náklonnost je nejpokornější láskou a nemá tendenci se vychloubat, ale má i svá měřítka. Objekt lásky musí být velice známý a občas můžeme i označit den a hodinu, kdy jsme se zamilovali nebo navázali přátelství (Lewis, 2013, s. 36-37). Dalo by se říci, že se může jednat o lásku k sousedovi nebo i lásku ke zvířatům (Drápal, 2013, s. 15)

Druhým typem lásky je z řečtiny *filia*, by se dala charakterizovat, jako láska mezi přáteli. Lewis (2013) se domnívá, že tento typ lásky by se měl objevit v manželství, aby správně fungovalo, přičemž zmiňuje, že tyto dva druhy lásky pro manželství zdaleka nestačí (Lewis, 2013, s. 68–69).

Třetím typem lásky je z řečtiny *erós*. Míní se tím stav neboli ten druh lásky, kdy jsme doslovně zamilovaní „až po uši“ Je to láska vášnivá, založená na duševní a tělesné přitažlivosti, zpravidla používána pro erotickou lásku bez ohledu na pohlaví (Lewis, 2013, s. 93).

Čtvrtým a posledním typem lásky, z řeckého slova *agapé* neboli křesťanská láska. Jedná se o lásku z Bible zejména potom o ní pojednává Nová smlouva. Dá se i říci, že tato láska má i svůj objekt: *Bůh touto láskou miluje člověka* (Drápal, 2013, s. 16). Jedná se o pečující a láskyplný vztah, sladění a propojení vzájemných potřeb, v novodobé společnosti by se dalo pojednávat o „*pravé lásce*“ (Lewis, 2013, s. 123).

Aby se nezůstávalo jen u definice od C.S. Lewise, pojmem láska se zabýval také mimo jiné J. Lee, který definoval multidimenzionální typologii šesti barev lásky, kde vymezil mimo výše zmíněných druhů lásky *eros* a *storge* i lásku hravou neboli *ludus*, která se chápe jako nezávazná radostná zábava ve vztahu, již by vášně a angažovanost spíše překážela. K těmto třem základním typům lásky přidal ještě další tři typy dělení, jimiž jsou láska šílená neboli *mania*, která si partnera víceméně přivlastňuje, láska praktická neboli *pragma*, která se zaměřuje na zhodnocení výhod, ztrát, výdajů a zisků. Posledním typem je láska obětavá neboli *agapé*, kterou charakterizuje oddanost a zapomínání na své vlastní výhody, a usilování o dobro milované osoby (Kratochvíl, 2009, s. 131).

Za zmínění stojí i teorie lásky od R. Sternberga (1986), který se domníval, že se láska skládá ze tří komponentů – intimity (neboli důvěrnosti), vášně a rozhodnutí (neboli oddanosti) (Willi, 2006, s. 18).

Intimita neboli důvěrnost zahrnuje vzájemné spojení s partnerem, vzájemné porozumění, výměnu důvěrných informací, poskytování si podpory a oceňování významu partnera ve vlastním životě. **Vášeň** zahrnuje popuzení, které spouští zamilovanost a tělesnou přitažlivost. Nejčastěji vede k sexuálnímu uspokojování a přináší sebou mnoho intenzivních kladných emocí, ale mohou být i záporné, jako je stesk a žárlivost. Důležitou vlastností u vášně je i silná motivace k dotekům a tělesnému sblížení. Posledním komponentem je **oddanost**, kdy z hlediska krátkodobé zaměřenosti je rozhodnutí milovat partnera, v dlouhodobé zaměřenosti je rozhodnutí si udržet lásku a zůstat partnerovi oddán (Kratochvíl, 2009, s. 131–132).

2.3.1 Druhy lásky

Kratochvíl (2009, s. 128–129), uvádí dvě dělení druhů lásky. Jedním z prvních a méně obvyklých dělení je rozdělení lásky na lásku **romantickou** a lásku **reaktivní**.

Romantická láska spočívá v idealizaci partnera, kdy jedinec si je schopen uchovat intimitu, bez ohledu na okolnosti, co se opravdu ve vztahu děje a pokud se objeví neshody a rozpory je připraven je nevnímat.

Oproti tomu láska **reaktivní** vyžaduje zharmonizování s partnerem. Pocit intimity klesá nebo naopak stoupá s ohledem na to, co se opravdu ve vztahu děje. Tento typ lásky je typický pro narážeče (nonbypassers), kteří neumějí slevit ze svých požadavků, když se objeví neshody. Aby si tito lidé mohli uchovat lásku, musí mít možnost se podělit o svoje strasti a problémy se svým partnerem. Toto dělení přispívá k pochopení některých stránek citového prožívání ve vztazích, přičemž se toto dělení v odborné literatuře vyskytuje podstatně méně (Kratochvíl, 2009, s. 129).

Následně bych se přesunula na mnohem častější definici dělení lásky. Jedná se o lásku **romantickou a přátelskou**.

Romantická láska je vášnivá láska neboli zamilovanost. *Je to vzrušený emoční stav se směsicí citů, k nimž se řadí něžnost a sexualita, nadšení a bolest, altruismus a žárlivost.* Je to stav silné touhy spojení s druhým člověkem. Je-li potřeba vzájemná je spojena s naplněním, v opačném případě je spojována s prázdnotou až úzkostí. V romantické lásce je velká míra obětavosti, ale je v ní i hodně požadavků, projevů a důkazů lásky a partneri neustále touží po stupňování intenzity emočních zážitků. Mnohdy, ale zejména při manželském soužití, začnou klesat (Kratochvíl, 2009, s. 130).

Oproti tomu **láska přátelská**, která se nám nejčastěji vybaví ve spojitosti se seniory se vyznačuje emocemi s nižším nábojem, a proto může být tato láska trvalejší než romantická. *Je to přátelský vztah a oddanost*. V protikladu k romantické lásce je označována jako klidná láska. Obsahuje vzájemnou důvěru, porozumění a pocit bezpečí. Je v ní zahrnuto vzájemné respektování odlišností. V angličtině se můžeme setkat s pojmem „*caring*“, kdy tento pojem zahrnuje péči, připravenost pomoci a trvalý pocit (Kratochvíl, 2009, s. 130).

3 Manželství a partnerské vztahy

3.1 Manželství

Žít v manželství ještě neznámá mít k druhému pevný a hluboký vztah (Peltová, 2002, s. 25). *Manželství je zákonem definované soužití muže a ženy, popřípadě tedy více partnerů* (Hartl, Hartlová, 2004, s. 301). Mezi námi nalezneme mnoho párů, které sice žijí v manželství, ale může se stát, že jejich citové pouto k druhému člověku není tak silné, jak by mělo v manželství být. V horším případě se může stát, že každý si bude žít ve svém vlastním světě, kde na partnera nezbyde tolik místa (Peltová, 2002, s. 25).

Většina sociologů dělí vývojová stádia manželství na:

- 1) manželství před narozením dětí
- 2) manželství s malými dětmi
- 3) manželství s většími dětmi, které se postupně osamostatňují od rodiny
- 4) manželství po osamostatnění dětí (Kratochvíl, 2009, s. 136).

Každé toto období sebou přináší úkoly a strasti spojené s jednotlivými obdobími a typické problémy se kterými se člověk musí víceméně vyrovnat. Problémy se často vyskytují při přechodech mezi jednotlivými stádii. Je potřeba opustit již překonané stádium manželství a snažit se přizpůsobit formám a postojům následujícího stádia (Kratochvíl, 2009, s. 136).

V prvním stádiu rodiče netrpělivě očekávají potomka a zároveň to pro ně představuje náročnou životní zkoušku. Můžeme to chápat jako zkoušku jejich vztahu (Vágnerová, 2007, s. 119). V druhém období se manželé naplno věnují svým dětem. Oproti tomu v posledních dvou manželských stádiích, by měli manželé začít brát ohled na svoje potřeby, jako jsou zájmy a koníčky a měli by začít pečovat o svůj vztah, jako tomu bylo před narozením dětí.

Dále je možné dělit manželství v rámci manželské terapie na:

- 1) *Mladé manželství*, které trvá okolo 5 až 10 let. Věk se v tomto stádiu pohybuje mezi 18–30 lety. Manželé si na sebe zvykají, zařizují si společný život. Často očekávají prvního potomka nebo mají malé děti. Čeká je řada povinností spojených s péčí o potomky.
- 2) *Manželství středního věku*, je podle většiny autorů obdobím mezi 10 a 25 lety od sňatku. Manželé jsou ve věku mezi 30 až 45 lety. Mají dobré společenské postavení, ekonomicky jsou aktivní a mají přiměřenou vybavenost předměty dlouhodobé spotřeby. Doma nemají malé děti, ale školáky, studenty, kteří se postupně osamostatňují. Žena se může naplno věnovat svým potřebám a využívat svoji kvalifikaci.
- 3) *Manželství zralého věku*, je nejčastěji po 25 letech od sňatku. Věk partnerů je mezi 45 až 60 lety a je nazýván *intereviem*, což je věk mezi dospělostí a stářím. Zpomaluje se psychické tempo, snižuje se schopnost učení se novým věcem, klesá originalita a tvořivost. Dochází k vyvrcholení pracovního uplatnění a ke konci období i odchod do důchodu. Děti odcházejí z domova a zakládají si své rodiny.
- 4) *Manželství ve stáří ovlivňují projevy stárnutí obou partnerů*. Toto manželství už je povětšinou bezproblémové, avšak přetrvává obava ze ztráty partnera. Manželství je celkem ustálené a nijak výrazněji se nemění. Může se mnohdy stát, že senioři mohou mít konflikty s mladší generací, kvůli jejich způsobu života. V tomto období už přetrvává klid a senioři se těší ze svých vnoučat, pokud nějaké mají (Kratochvíl, 2009, s. 136–138).

Starší manželské páry jsou spokojenější ve vztahu než mladší manželské páry (Stuart – Hamilton, 1999, s. 168). Manželé v důchodovém věku spolu tráví více času než před tím a životní partner je mnohem více důležitý. Poskytuje druhému pocit jistoty, ochrany a sounáležitosti (Skorunková, 2013, s. 149). Co se týče manželské spokojenosti, tak ta u starších lidí má převážně stoupající tendenci. Pokud se objeví jakékoliv problémy považují je za méně závažné, než tomu bylo dříve (Vágnerová, 2007, s. 368).

I v seniu se mohou uzavírat nová manželství. Je to častějším jevem nežli například před padesáti či více lety. Dnes senioři žijí mnohem déle, rozvádějí se v pozdějším věku, a dokonce i společnost je vstřícná pro sňatky v pozdějším věku. Partneři i v tomto věku chtějí mít spřízněnou duši, o kterou, by se opřeli, ať už v tísní, nemoci nebo ve sporech s dětmi. S novým partnerem se může prohloubit i šťastná pozdní láska nebo i milostná intimita. Musí ovšem počítat i se vzájemným přizpůsobováním k novému partnerovi (Říčan, 2004, s. 352).

3.2 Partnerský vztah

Nesezdané soužití neboli partnerský vztah se definuje společným bydlením, společným hospodařením bez uzavření manželství. Je to jedna z nejdůležitějších variant intimního vztahu (Vágnerová, 2007, s. 65).

S partnerstvím se nesetkáváme jen u svobodných mladých lidí, kteří sňatek odkládají na později a chtějí si zachovat v životě trochu nezávislosti, preferují ho i jedinci ve středním nebo starším věku. Zejména po rozvodu nebo ovdovění. Ovdovělí starší lidé nehledají náhradu za zemřelého partnera, ale snaží se dostat z pocitu osamělosti tím, že se připoutají k některému členu rodiny nebo vyhledávají osoby se stejným osudem ztráty partnera (Vágnerová, 2007, s. 381). Starší lidé si v partnerství udrží větší autonomii v rozhodování, samostatnost ve finančních záležitostech a případný rozchod se obejde bez právních náležitostí. U starších párů jejich dospělé děti leckdy nerady vidí rodiče s novými partnery (Kratochvíl, 2009, s. 143-144).

Hlavními důvody k navazování nových partnerských vztahů je právě výše zmíněná samota, potřeba opory, sdílení různých životních situací a mnohdy i prožívání intimních záležitostí. Kontakt s novým partnerem vede staršího člověka k motivaci například péči o svůj zevnějšek, plánování různých aktivit, které by sám od sebe nerealizoval. Ovšem někteří starší lidé po navazování nových kontaktů netouží. Zejména se to týká starších žen, které si chtějí zachovat nezávislost a nechtějí se vystavovat další péči o partnera, kdyby onemocněl. U ovdovělých se může jednat i o zradu k bývalému partnerovi (Vágnerová, 2007, s. 381).

Další specifickou kategorií navazování nových partnerství v období raného stáří jsou obnovené vztahy. Ty mohly vzniknout v mladé či střední dospělosti a jsou to tzv. alternativní lásky. Navázání bližšího kontaktu usnadňují vzpomínky na dřívější časy (Vágnerová, 2007, 382).

Pokud by se ale nová partnerství vytvořila, mají jinou kvalitu, než měla dříve. Větší důraz se klade na minulého partnera, a proto je menší procento uzavírání manželství a partneri raději setrvávají v nesezdaném soužití. Vztahy těchto lidí nejdou tolik do hloubky jako dříve a raději si uchovávají své soukromí (Vágnerová, 2007, s. 382).

4 Ovdovění či rozvod

4.1 Ovdovění

Vědomí a téma smrti nevzniká až s přicházejícím stářím. Provází nás téměř celým životem a v jeho průběhu se s koncem našeho života postupně vyrovnáváme. Smrt znamená pro každého jedince něco jiného. Jinak vidí smrt dítě, dospívající, dospělý a starý člověk. Právě ve stáří se s tématem smrti setkáme mnohem častěji. Zabývání se smrtí v tomto stádiu závisí na zdravotním stavu jedince či úmrtím blízkých osob v jeho okolí. Staří lidé nemají velkou tendenci se tématu smrti vyhýbat a stává se mnohem častěji tématem rozhovoru. Obavy se vztahují spíše k umírání. Lidé se bojí bolesti, dlouhého umírání a bezmocnosti (Skorunková, 2013, s.150-151).

Velmi běžnou zátěží v manželství ve stáří je ovdovění. Dokazuje to i statistika ČSÚ z roku 2011 (viz. graf 3), kde můžeme zjistit, že s přibývajícím věkem ovdovělých stoupá, pozadu ale nezůstávají ani rozvedení partneri, kdy nejvíce rozvodů s partnerem probíhá v raném stáří čili senioři nad 65 let. Problematice rozvodů u seniorů se budu věnovat později. Pro srovnání je přiložena i statistika ČSÚ z roku 2016 (viz. graf 4), kde je možné se přesvědčit, že s odstupem pěti let se počet ovdovělých mírně zvýšil.

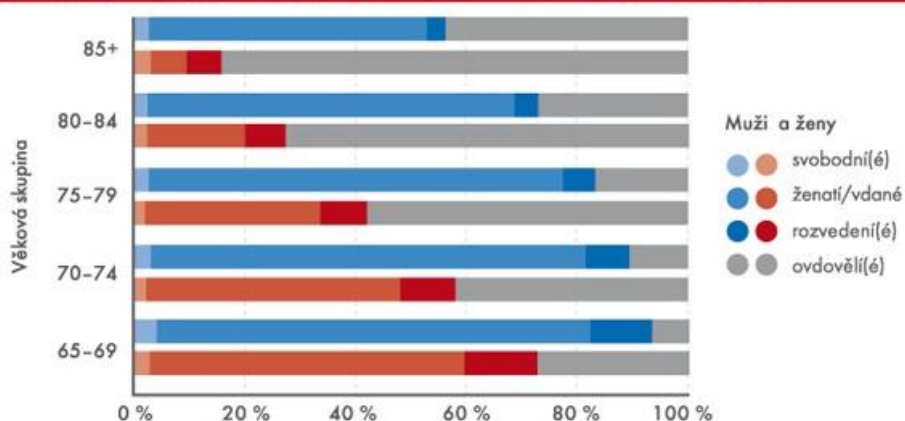
I když se jedná o velmi pravděpodobnou událost v životě seniorů, kdy jeden partner zemře, lidé na ni nebývají zdaleka připraveni. Starší lidé snášejí ztrátu partnera velmi špatně, i když vědí, že jde o událost nevyhnutelnou. Oživením tématu své vlastní smrti není pro starší ovdovělé tolik děsivá jako pro ostatní generace, někdy mají i přání následovat svého partnera. Se srovnáním s mladší generací je prožitek ztráty partnera u starších lidí o trochu jiný, nejedná se o to, že by smrt mladší generaci zasáhla méně, ale jejich život je bohatší a budoucnost mají nadále otevřenou (Vágnerová, 2007, s. 376-377).

V každém vztahu u starších osob na tom je jeden z partnerů hůře než druhý. Jeden partner onemocní nebo ani nemusí mít zdravotní problémy a zemře věkem. Život druhého partnera se od základů změní. Partneři na sebe byli zvyklí a odchod jednoho partnera změní jejich psychické obsahy. Ztráta celoživotního partnera je nenahraditelná a ovlivňuje skoro všechny stránky života staršího člověka. Hlavní je ztráta smyslu života a prázdnota, která vznikne po odchodu životního partnera, mnohdy je posílena i vinou za smrt partnera (Willi, 2006, s.133). Dalšími důsledky může být i zhroucení struktury navyklého denního režimu. Ovdovělý člověk nemá pro koho žít, a proto každodenní rituály, které probíhaly s partnerem se odsouvají do pozadí. Někdy se může jednat i o zhoršení ekonomické situace, která se týká spíše žen, které mívají menší důchody (Vágnerová, 2007, s. 377).

Zvládání zátěže po ovdovění je velmi náročný proces. Nejobtížnější jsou první měsíce po smrti partnera, dochází ke zpracování traumatu a přizpůsobení se nové situaci. Průměrná doba vyrovnání se s touto zátěží a vytvoření nové identity i nového životního programu je okolo dvou let. Ovšem ženy a muži projevují své truchlení každý trochu jinak. U žen mívá více emocionálnější a bouřlivější průběh než u mužů. Často mají tendenci se svěřovat a hledat oporu u svých blízkých. Zvládání zátěže jim trvá mnohem déle než mužům a může trvat až několik let. U mužů neexistuje jednotný názor na vyrovnání se se smrtí partnera. Muži svoje emoce mnohdy potlačují a spíše hledají spřízněnou duši v někom, kdo by se o ně postaral. Nehledají tolik oporu jako ženy u blízkých ani institucionalizovanou pomoc, a proto zůstávají se svým smutkem sami (Vágnerová, 2007, s. 379).

Obranné mechanismy u ovdovělých osob mívají často extrémní následky například, že nechtějí přijmout jakékoliv změny. Lidé dál prostírají stůl pro zemřelého nebo nechávají drobnosti po zemřelém. V opačném případě je možností *vytěsněné truchlení*, kdy si co nejdříve hledají ovdovělí nový partnerský vztah, aby nechali věci za sebou a nemuseli snášet samotu (Willi, 2006, s. 134).

Graf 2: Zastoupení mužů a žen 65+ podle rodinného stavu v roce 2011

Zdroj: ČSÚ (SLDB 2011)
Zdroj: Eurostat

Graf 3: Zastoupení mužů a žen nad 65 let, podle rodinného stavu v roce 2011

Zdroj: ČSÚ, 2011

Věková skupina	Svobodní(é)			Ženatí/vdané			Rozvedení(é)			Ovdovělí(é)		
	2006	2011	2016	2006	2011	2016	2006	2011	2016	2006	2011	2016
Muži: 15-19	99,9	99,8	100,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
20-24	96,8	97,8	98,0	3,0	2,0	1,9	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
25-29	73,9	83,4	87,0	23,7	15,3	12,1	2,4	1,3	0,8	0,0	0,0	0,0
30-34	39,7	54,3	65,2	51,8	40,2	31,3	8,4	5,4	3,5	0,1	0,1	0,1
35-39	20,2	31,7	44,0	64,2	56,0	47,2	15,3	12,2	8,7	0,2	0,2	0,1
40-44	13,5	19,0	28,0	67,5	61,6	55,5	18,6	19,0	16,2	0,4	0,4	0,3
45-49	10,8	13,5	17,9	69,4	63,7	58,7	19,0	22,2	22,8	0,7	0,7	0,6
50-54	8,5	10,8	12,9	72,2	66,8	61,4	17,9	21,2	24,7	1,4	1,2	1,0
55-59	6,3	8,2	10,3	76,0	70,5	65,3	15,2	19,0	22,4	2,5	2,3	1,9
60-64	4,6	5,9	7,6	79,4	74,7	69,8	11,8	15,4	19,1	4,2	4,0	3,5
65-69	3,7	4,2	5,3	81,2	77,6	73,8	8,3	11,8	14,9	6,8	6,5	6,0
70-74	3,1	3,3	3,7	79,8	78,2	76,0	6,0	8,3	11,0	11,1	10,3	9,4
75-79	2,7	2,8	2,7	74,7	74,9	75,1	4,5	5,9	7,6	18,1	16,4	14,6
80+	2,8	2,5	2,1	61,8	61,0	63,7	3,1	4,1	4,5	32,4	32,5	29,6
Ženy: 15-19	99,6	99,7	99,8	0,4	0,3	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
20-24	89,7	93,2	94,5	9,6	6,3	5,2	0,6	0,5	0,3	0,0	0,0	0,0
25-29	54,4	66,9	74,3	40,8	29,8	23,6	4,7	3,2	2,0	0,1	0,1	0,0
30-34	22,9	35,8	47,6	64,3	54,8	45,7	12,3	9,0	6,5	0,5	0,3	0,2
35-39	9,8	18,1	29,3	69,5	63,8	57,2	19,6	17,2	13,0	1,1	0,9	0,5
40-44	5,8	9,0	16,4	70,4	64,7	60,7	21,8	24,4	21,7	2,0	1,8	1,2
45-49	4,3	5,9	8,6	71,3	65,6	60,9	20,8	25,5	28,0	3,6	3,1	2,4
50-54	3,5	4,4	5,7	71,0	67,3	62,4	19,2	22,7	27,6	6,3	5,6	4,3
55-59	3,0	3,5	4,3	69,4	67,0	64,2	16,5	20,0	23,6	11,1	9,5	7,9
60-64	2,7	3,0	3,4	64,7	63,9	62,8	13,7	16,9	20,3	18,8	16,3	13,6
65-69	2,4	2,7	2,9	56,1	57,2	57,8	10,4	13,8	16,9	31,0	26,3	22,5
70-74	2,2	2,3	2,6	43,6	46,2	48,8	8,6	10,3	13,7	45,6	41,1	34,9
75-79	2,4	2,1	2,2	29,0	32,3	35,8	7,6	8,4	10,0	61,0	57,1	52,0
80+	2,9	2,6	2,1	13,1	13,1	14,9	6,0	6,9	7,3	78,0	77,4	75,6

Graf 4: Obyvatelstvo podle věku a rodinného stavu

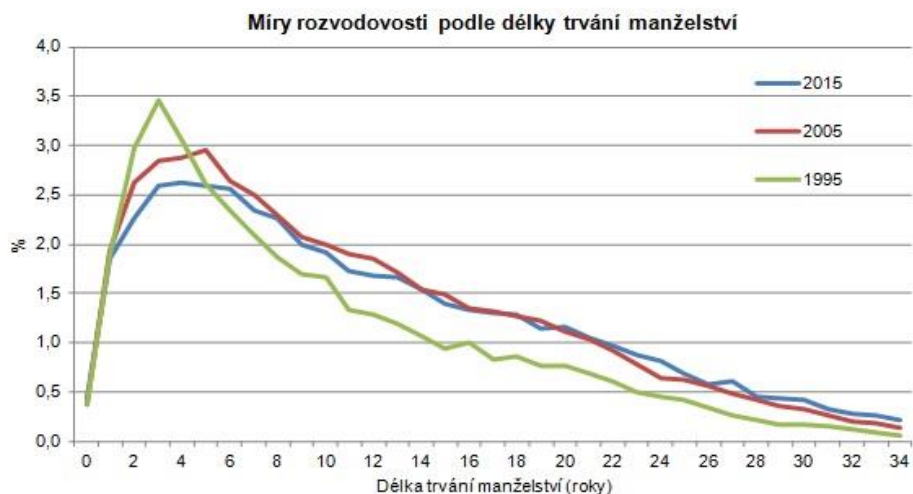
Zdroj: ČSÚ, 2016

4.2 Rozvod

Pokud se lidé rozhodnou rozvést je to úplně jiné, než když dva partnery rozdělí smrt. K rozvodu se člověk rozhoduje sám a musí za něj nést plnou odpovědnost. Mnohdy nastávají otázky, zdali bylo dobré se s partnerem rozvést, objevuje se stesk a někdy dojde i k opakovanému sblížení partnerů. Na druhé straně rozpad partnerského vztahu je také velmi bolestný proces (Willi, 2006, s. 134). Velký sociologický slovník (1996), definuje rozvod *jako právní zrušení manželství během života obou partnerů, jemuž předchází jeho reálný rozpad*. Vyžaduje to značnou odvahu, aby se člověk rozhodl k rozvodu či rozchodu. Některé ženy zůstanou v tíživé finanční nejistotě a některé se ve své osamělosti více vážou na děti nebo zvířata. Muži ztrátu řeší tak, že si najdou nový partnerský vztah, ale objevuje se strach z toho, že se budou opakovat chyby z minulého soužití. Muži a ženy chtějí takového partnera, který navenek působí tak, že se nebude opakovat rozchod. To, čemu se ale chceme ubránit za každou cenu, nás za nějaký čas opět dostihne (Willi, 2006, s. 135–136).

V období raného stáří spolu zůstávají senioři, i když spokojeni nejsou. Naučili se spolu žít, aby zbytečně nevyvolávali hádky a jiné konflikty. Žijí s partnerem, ale nedá se říci, že v partnerství (Vágnerová 2007, s. 369). Ovšem dle aktuálních statistik z roku 2016 (viz. grafy 4,5) se i dlouhodobá manželství seniorů rozvádějí. Nejvíce rozvodů v seniorském věku je zaznamenáno v raném stáří, ale některé starší páry v tomto období setrvávají, jak jsem uváděla výše.

Minimální počet dostupné literatury se zabývá rozvody starších párů. Většinou se zabývají manželstvím s kratším trváním a u mnohem mladších manželů. Na druhou stranu by se mladé páry měly zamyslet nad otázkou, proč starším manželským párům, tak dlouho vydrželo manželství? Jsou opravdu tak šťastní, že jim manželství vydrží až do smrti, nebo se pouze smíří s chybami partnera či přehlížejí problémy ve vztahu natolik, aby se nerozváděli? Ovšem v metodologické části zmiňuji rozvedené seniory a podle toho je možné udělat si úsudek, na jak moc jsou problémy seniorů závažné, aby je donutily k rozvodu s partnerem i po delším trvání manželství.

Graf 5: *Míra rozvodovosti podle délky trvání manželství*

Zdroj: ČSÚ, 2016

5 Metodologická a analytická část

5.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Cílem bakalářské práce je popsat vnímání lásky a intimity u seniorů a jak se jim podařilo udržet svůj partnerský vztah po celý život. V práci se nezaobírám pouze páry v dlouhodobém manželství, ale i seniory bez partnera, ať už ovdovělí či rozvedení. Zajímala mne i problematika rozvedených či ovdovělých seniorů s novým partnerem, z jakého důvodu se rozhodli najít nového partnera a co jim nejvíce chybělo, když byli bez partnera. Snažila jsem se i zachytit hlavní příčiny změn ve vnímání lásky s přihlédnutím na jejich životní situace. Neméně důležitým prvkem byl i odchod či ztráta partnera, a zdali jsou informanti po těchto životních osudech nadále schopni navazovat nové partnerské vztahy a pokud ne, kde je hlavní příčina toho, že již nechtějí nového partnera.

Na začátku výzkumu jsem si zvolila výzkumný cíl a několik výzkumných otázek, na které se v této práci pokusím najít odpovědi.

Výzkumný cíl: Význam lásky a intimity u seniorů.

Výzkumné otázky:

1. Co si senioři představují pod pojmem láska a jak ji popisují?
2. Jakou roli v jejich vztahu hraje/hrála sex a intimita?

3. Co bylo důležité pro seniory při výběru prvního manžela?
4. Co vedlo rozvedené či ovdovělé seniory bez partnerů k navázání nového partnerského vztahu?
5. Jak vnímají lásku po odchodu či ztrátě životní lásky?

5.2 Výzkumný vzorek

Za cílovou skupinu jsem si zvolila deset informantů seniorského věku od šedesáti čtyřech let do devadesáti let se kterými jsem prováděla polostrukturované rozhovory. K výběru těchto informantů pro sběr dat jsem použila záměrný výběr, který se zakládal na těchto požadavcích:

1. Senioři se museli pohybovat ve věkové hranici od 64 do 90 let.
2. Výběr informantů probíhal na základě prožitého partnerského vztahu. Jedná se o tyto kategorie:
 - a) Dlouhodobé manželství seniorů
 - b) Ovdovělí senioři bez nového partnera
 - c) Rozvedení senioři bez nového partnera
 - d) Ovdovělí senioři s novým partnerem
 - e) Rozvedení senioři s novým partnerem
3. Ze zmíněných předchozích kategorií jsem si vybrala zástupce mužů i žen pro každou kategorii, abych mohla porovnat vnímání lásky a ostatních komponentů u obou pohlaví.

Záměrný výběr je jednou z nejrozšířenějších metod výběru, s jakou se při kvalitativním výzkumu můžeme setkat. Záměrný nebo také účelový výběr výzkumného vzorku označujeme za postup, kdy cíleně vyhledáváme informanty podle jejich vlastností. Kritériem výběru je právě vybraná vlastnost nebo stav, což může být příslušnost k určité sociální nebo jiné skupině. *Znamená to, že na základě stanoveného kritéria cíleně vyhledáváme pouze ty jedince, kteří toto kritérium (nebo soubor kritérií) splňují a současně jsou ochotni se do výzkumu zapojit* (Mioviský, 2006, s. 135). Při sběru dat jsem se setkala se třemi informanty, kteří mi odmítli odpovídat na připravené rozhovorové otázky, jelikož se domnívali, že otázky by zasáhly až moc do soukromého života. I po přečtení otázek nadále nechtěli odpovídat, ať už z výše zmíněného důvodu, nebo se nadále nechtěli k bolestivým životním fázím vracet a připomínat si je.

Záměrný výběr umožňuje získat od informantů cenné informace o této problematice, a navíc jsem mohla provést zkoumání problému do větší hloubky než s použitím jiné metody.

5.3 Kvalitativní výzkum

K dané povaze práce a řešení problému mi přišlo nejvhodnější zvolit kvalitativní výzkumné šetření. Dle Strausse a Corbinové (1999, s. 10) se „*kvalitativním výzkumem rozumí jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace.*“ Avšak mnoho autorů nesouhlasí s tímto vymezením, jelikož jedinečnost kvalitativního výzkumu nespočívá pouze v absenci čísel. Hendl (2012, s. 50) přirovnává práci výzkumníka k činnosti detektiva. „*Výzkumník vyhledává a analyzuje jakékoliv informace, které přispívají k osvětlení výzkumných otázek, provádí deduktivní a induktivní závěry.*“ Výzkumník se setkává a seznamuje s novými lidmi, pracuje nejčastěji v terénu, kde se něco děje. Sběr a analýza dat probíhá déle a výzkumný proces má longitudinální charakter (Hendl, 2012, s. 50). Kvalitativní výzkumníci pracují s třemi typy dat. Jsou to data z rozhovorů, z pozorování a v neposlední řadě data z dokumentů. Je to tedy práce se slovy a textem. Někteří autoři považují tyto znaky za rozlišující rys kvalitativního a kvantitativního přístupu (Švaříček, Šedová, 2014, s. 15).

5.4 Případová studie

Základním a jedním z nečastějších typů výzkumu v rámci kvalitativního přístupu je případová studie (Miovský 2006, s. 94). Původně byla případová studie používána jako účinný nástroj při práci s klienty. Studování jednotlivých případů bylo zadávané na zakázku a výsledky se zohledňovaly při následné léčbě (Švaříček, Šedová, 2014, s. 97). Hendl (2012, s. 105), uvádí, že „*jde o zachycení složitosti případu a popis vztahů v jeho celistvosti.*“ Ve statistickém šetření shromažďujeme omezené množství dat od mnoha jedinců, přičemž v případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho či více jedinců.

V centru pozornosti u tohoto výzkumu je tedy případ. Případem se míní objekt našeho výzkumného zájmu čili osoba, skupina nebo celá organizace. Někdy je případ chápán ve větší šíři, ale důležité je, aby byl případ správně definován a odpovídal základním pravidlům práce v případové studii. Analýza případu v průběhu výzkumu dává možnost sledovat, popisovat a vysvětlovat případ v jeho komplexnosti, a díky tomu můžeme dojít k více přesným výsledkům. Poté máme možnost lépe rozumět jednotlivým vztahům, ale i celkovým souvislostem (Miovský, 2006, s. 94).

Podle Miovského (2006, s. 95) můžeme rozeznávat minimálně tři základní dělení případové studie:

- 1) **Jednopřípadovou studii**- nejjednodušší příklad případové studie, její nejrozšířenější formou v psychologii je klinická kazuistika. V tomto případě nemá výzkumný účel, ale účel diagnostický. Je to podrobná studie jedné osoby, která se orientuje na různé oblasti jejího života.
- 2) **Případovou studii zahrnující složitější systém** – tato případová studie bývá někdy rozdělována na více podskupin. Může se jednat o případové studie rodin či případové studie sociálních skupin.
- 3) **Biografický výzkum nebo také případová studie životního příběhu**- v těchto druzích případových studií je důležité zpracovat případy do hloubky a brát ohled i na jiné aspekty, jako je například vliv rodiny. Proto toto pojetí životního příběhu může mít blízko k případovým studiím rodin.

Hendl (2012, s. 105), uvádí další více rozpracované typy případových studií podle sledovaného případu.

- 1) **Osobní případová studie** – předmětem zkoumání je jedna podrobně popsána osoba. Zkoumají se postoje vedoucí k určité události (braní drog, aj.) nebo může jít o popis celého života dané osoby. Hledají se příčiny, faktory, determinanty, aj.
- 2) **Studie komunity** – zkoumá se jedna nebo více komunit ve městě nebo celé město. Někdy se i pro tuto studii používá pojem sociografie. Výzkumník se snaží zachytit hlavní aspekty života komunity.
- 3) **Studium sociálních skupin** – zkoumají se malé sociální skupiny jako je rodina, ale může se jednat i o větší skupiny (zaměstnanci firem). Nejčastěji se výzkumníci zaměřují na vztahy a aktivity v daných skupinách.

- 4) **Studium organizací a institucí** – zkoumají se školy, firmy či celé organizace. Cílem výzkumníka je nalezení nejvhodnějších vzorců chování nebo zavedení nového typu řízení, evaluace, aj.
- 5) **Zkoumání událostí, rolí a vztahů** – výzkumník se zaměřuje na určitou událost. Může se jednat o interakci učitele a žáka, konflikt rolí, stereotypy či adaptace.

Na danou práci jsem využila osobní případové studie, kdy jsem zkoumala seniory a jejich postoj k lásce a dalším pojmům spojené s tímto tématem.

5.5 Polostrukturovaný rozhovor

Jako metoda sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor (viz. příloha 1), který je metodou kvalitativního výzkumu. Miovský (2006, s. 159) uvádí, že si výzkumník vytváří určité schéma. To obvykle specifikuje okruhy otázek, na které se budeme informantů dotazovat. Některé okruhy jsou zcela ponechány v kompetenci tazatele čili je možnost měnit pořadí otázek, ale u některých okruhů toto nelze aplikovat a vyžaduje se striktní dodržení pořadí otázek. Při tomto druhu rozhovoru je přínosné použít inquiry neboli upřesnění, doptání. Necháme si dovysvětlit, jak informant danou odpověď myslí. Pomáhá to i k ověření, zdali jsme pochopili odpověď správně. Velkou váhu musíme přikládat i k výběru prostředí, ve kterém se bude rozhovor vykonávat. Tato oblast je mnohdy v kompetenci tazatelů čili si sami zvolí místo k rozhovoru nebo se obracejí na přání informanta, kde by rád rozhovor poskytl. Nevýhod u polostrukturovaného rozhovoru moc není. Jedinými potížemi by se mohlo stát, že se tazatelé mohou odklonit od pevné struktury rozhovoru a čeká je následné obtížnější vyhodnocování získaných dat.

Díky rozhovorům získáme více cennějších informací, než kdybychom použili metody z kvantitativního výzkumu. Informanti se mohou volně rozhovořit o tématu a pro tuto skupinu informantů se hodí více než kterákoliv jiná metoda sběru dat.

Pokud vznikly nějaké nejasnosti, mohla jsem informanta navést správným směrem a popřípadě položit doplňující otázku. Sběr dat jsem uskutečnila od konce ledna roku 2017 a trval zhruba do konce září téhož roku. Rozhovory s jednotlivými informanty probíhaly s každým zvlášť, o samotě, pouze s mojí přítomností v tiché a pro informantu příjemné místnosti (dům, byt, popřípadě kavárna). Jednotlivé odpovědi jsem mohla se souhlasem informantů zaznamenávat na digitální záznamník. Všichni informanti byli předem seznámeni s použitím nahrávaných dat a především anonymitou. Jména informantů jsem pozměnila a jména přiřazovala podle abecedy (viz. níže), aby byla zachována výše zmíněná anonymita a nebyla porušena práva informantů.

- 1) **Dlouhodobé manželství seniorů** – muž 69 let (pan Bedřich), žena 68 let (paní Amálie)
- 2) **Ovdovělí senioři bez nového partnera** – muž 78 let (pan Cyril), žena 80 let (paní Dana)
- 3) **Rozvedení senioři bez partnera**- muž 68 let (pan Gustav), žena 67 let (paní Hana)
- 4) **Ovdovělí senioři s novým partnerem** – muž 75 let (pan Ernest), žena 74 let (paní Františka)
- 5) **Rozvedení senioři s novým partnerem** – muž 79 let (pan Jan), žena 82 let (paní Klára)

Se sběrem informantů mi vypomohla Pečovatelská služba v Jaroměři, kde jsem v druhém ročníku VŠ vykonávala odbornou praxi a zajistila mi některé informanty pro rozhovor. Dalšími informanti byli i osoby z rodinného kruhu.

5.6 Analýza dat

V rámci analýzy dat v kvalitativním výzkumu jsem využila metodu kódování jednotlivých rozhovorů. „Kódování je obecný postup, při kterém se výzkumník snaží přiřazovat klíčová slova či symboly k částem textu tak, aby byla umožněna snadnější a rychlejší práce s těmito částmi a bylo možné prostřednictvím kódů kdykoliv snadno pracovat s většími významovými celky“ (Miovský, 2006, s. 219–220). Při zpracování jednotlivých dat je využita technika otevřeného kódování. „Při otevřeném kódování, je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty

textu potom výzkumník dále pracuje“ (Švaříček, 2007, s. 211). Výzkumné šetření je obohaceno o doslovné citace informantů.

Získané kódy jsou rozděleny do sedmi kategorií.

- 1) Láska a romantika
- 2) Sex a intimita
- 3) Důležitý faktor při výběru prvního partnera
- 4) Nevěra, nedůvěra
- 5) Výběr nového partnera
- 6) Reakce rodiny na nového partnera
- 7) Láska a život po smrti, rozvodu

6 Interpretace výsledků

V závěru práce je provedena analýza a intepretace dat z jednotlivých rozhovorů a pokusím se zjistit ze získaných dat odpovědi na výzkumné otázky, které jsem si na začátku práce stanovila. Uvedu zde i interpretaci dat, které se ve výzkumných otázkách neobjevují, ale přišly mne natolik zajímavé, že jsem si je dovolila zmínit.

6.1 Charakteristika informantů

Dlouhodobé manželství

Pan Bedřich, 69 let, žije ve spokojeném manželství s paní Amálií už 47 let od roku 1970, kdy se brali. Momentálně je v důchodu, ale dokud mohl, tak pracoval. Poznali se spolu, když bydleli jako mladí na jedné vesnici, ale pan Bedřich odešel na vojnu a museli vztah na nějakou dobu ukončit. Poté, co se vrátil, okamžitě s partnerkou navázal kontakt a od té doby se už nerozdělili. Mají spolu 2 dcery.

Paní Amálie, 68 let, žije ve spokojeném manželství s panem Bedřichem už 47 let. Už delší dobu je v předčasném důchodu, jelikož její zdravotní stav se den ode dne zhoršoval a ona nebyla schopna pracovat. Seznámení popisuje stejně, jako pan Bedřich, ale nejvíce ji pomohlo, že se pan Bedřich z vrátil z vojny, když ji zemřela maminka a ona potřebovala v té době největší oporu. Mají spolu 2 dcery.

Ovdovělí senioři bez partnera

Pan Cyril, 78 let, žil s manželkou 30 let, dokud před 15 lety nezemřela na rakovinu. Momentálně je v důchodu. S manželkou se seznámili v Hostinném na Porciunkuli a dlouho se panu Cyrilovi líbila, tak se po 1,5leté známosti vzali. Mezi více partnerkami se nerozhodoval. Mají spolu 2 syny.

Paní Dana, 80 let, žila s manželem 52 let, dokud před 10 lety nezemřel na zástavu srdce. Momentálně je v důchodu. Seznámili se hned od školy v 15 letech. Nejdříve byli pouze kamarádi, a poté spolu začali chodit a následně se po 7 letech vzali. Byla to paní Dany první a poslední láska. Mají spolu 3 dcery.

Rozvedení senioři bez partnera

Pan Gustav, 68 let, žil v manželství s manželkou 15 let. Seznámili se na firemním zájezdu, kde přeskočila pomyslná jiskra. K rozvodu ho vedla nevěra z manželčiny strany. Mají spolu dceru a syna.

Paní Hana, 67 let, žila v manželství s manželem 20 let. Seznámili se ve vlaku, když spolu jeli na zábavu, začali spolu hovořit a zalíbili se sobě. K rozvodu ji dovedla nesnesitelná tchyně a manželovo postupné negativní chování. Mají spolu dceru a syna.

Ovdovělí senioři s novým partnerem

Pan Ernest, 68 let, byl s první manželkou 42 let, dokud nezemřela na rakovinu. Seznámili se na Vysoké škole, byla to partnerka podle jeho představ a zamiloval se do ní. S nynější partnerkou už je 5 let a setkal se s ní na učitelské akci. Je to jeho dlouholetá kolegyně z práce. S předchozí partnerkou má 2 dcery.

Paní Františka, 73 let, byla s prvním manželem 40 let, dokud nezemřel při automobilové nehodě. Seznámili se na vesnickém plese, kde byl každý s jiným partnerem, a nakonec odešli spolu. Byla to láska na první pohled, od prvního okamžiku věděli, že patří k sobě. S nynějším partnerem se potkali na setkání bývalých pracovníků, a tam přeskočila jiskra při vzájemném sdělování životních peripetií. Jsou spolu již 2 roky. S předchozím partnerem má dceru.

Rozvedení senioři s novým partnerem

Pan Jan, 79 let, s předchozí manželkou byl 28 let. Důvodem k rozvodu byla nevěra z obou stran manželů. Seznámil se s ní v jejím zaměstnání, když pracoval jako dovozce

zboží do obchodů. Nejprve chodil s její kamarádkou, ale později mu bývalá manželka přišla atraktivnější. S nynější partnerkou už je 3 roky. Seznámili se přes kamaráda, párkrát se sešli na kávu a pořád si měli o čem povídat. S předchozí partnerkou má syna.

Paní Klára, 82 let, s předchozím manželem byla 32 let. Důvodem k rozvodu bylo pití a agresivní chování partnera. Seznámili se spolu na plese, kde ji požádal o tanec a následně spolu odešli domů. S nynějším partnerem je už 4 roky a seznámili přes seznamku, kde si dopisovali a největší jiskra přeskočila v divadle, kam ji pozval. S předchozím partnerem má 2 syny.

6.2 Interpretace odpovědí prostřednictvím kódování

Následně jsem odpovědi informantů rozdělila do kódů, které v této kapitole blíže představím.

6.2.1 Láska a romantika

Láska a romantika patří neodmyslitelně do vztahu každého člověka. Výjimkou nejsou ani senioři. Dokazují to i výpovědi pana Bedřicha a paní Amálie. Pro ně je láska to nejdůležitější, co se ve vztahu může objevit. Při těchto slovech se jim rozzářily oči a bylo na nich vidět, že i po tolika letech lásku prožívají ve velkém a jeden bez druhého by si neuměli představit život. *„Znamená pro mě hodně, bylo by špatné kdybychom jsme se neměli rádi, když spolu žijeme tolik let, já to považuju jako dar mezi 2 lidmi“* (paní Amálie). Oba tvrdí, že se v jejich vztahu občas objevila menší krize, ale žádné větší problémy, jako se objevují v dnešních vztazích (nevěra, dluhy, aj.) se u nich neobjevily. *„Lásku беру jako úvazek na celý život, musí s tím člověk celý život počítat, nesmí toho partnera zklamat, musí jeden druhému důvěřovat, a to je asi to hlavní“* (pan Bedřich).

Romantiku tento pár dnes moc nevyhledává. Spíše jsou rádi, že mají jeden druhého vedle sebe, na koho se mohou obrátit. Paní Amálie měla poslední dobou velmi špatný zdravotní stav a považuje od manžela za romantické gesto to, že při ní ve dne v noci stál, pomáhal jí. Mnohdy přijel i z práce, aby manželce pomohl. *„Vždy při mně stál, ošetřoval mě, to by jiný chlap třeba nepomohl, převazoval mi nohy a všechny noci se mnou probdil, když jsem nespala, na to nikdy nezapomenu (pláč). Když při Vás někdo stojí.“*

Oproti tomu paní Dana popisuje svoji lásku k manželovi velmi odtazžitě, až mi to občas přišlo podivné. Používala v rozhovoru mnoho odmlk, ale nejprve jsem tomu nepřikládala velkou váhu, domnívala jsem se, že se zdaleka nevyrovnala s manželovou smrtí. *„No tak láska, milovali jsme se, všechno jsme si říkali, všechno jsme dělali spolu, prožívali, měli jsme hodně starostí, kupovali jsme si domeček ... no a bylo to pěkný.“* Za to pan Cyril popisuje lásku k manželce, jako automatickou vlastnost a bral ji jako běžnou součást vztahu. *„Tak láska k ní mě přišla úplně sama, už jsem ji potom ani nevnímal, měl jsem ji rád, ona snad mě, takhle bych to popsal. Takhle to prostě bylo.“*

Paní Daně romantika nic moc neříkala, manžel měl své zájmy a na manželku nezbývalo moc času. Bylo na ní vidět, jak je z toho smutná, že romantiku s manželem neprožila. *„Romantika mi neříká celkem nic. Von se věnoval hasičům, takže doma téměř nebyl, takže se dá říct, že jsem byla pořád sama s dětma, takže o romantice ani tak mluvit nemůžu.“* U pana Cyrila se romantika ze začátku vztahu objevovala celkem běžně, ale postupem času se vytrácela úplně, až zmizela. *„Romantika jo byla fajn, občas jsme bez dětí někam vyrazili udělali jsme si pěkný večer, takže to bylo fajn, ale pak mi najednou přestala věřit, ani jsem ji nepodvedl a tohle všechno šlo jaksi stranou.“* **„A neptal jste se, proč tomu tak bylo, proč Vám přestala věřit“?** *„Nestihl jsem to, protože zemřela.“*

Rozvedení senioři bez partnera to vidí trochu jinak. Pro pana Gustava byla na začátku velmi důležitá láska, bylo to koření jeho života a dodávala „šťávu“ jeho vztahu. *„Láska pro mě znamenala opravdu hodně, celým vztahem mě to provázelo, až teda potom to začalo opadat a romantika ta pro mě byla oživením celého vztahu, bez toho by to nešlo, patřilo to do vztahu.“* Za to paní Hana mne u této otázky velice zaskočila a s tou odpovědí jsem opravdu nepočítala. O to více mne překvapila její upřímnost a klid s jakým mi to celé vyprávěla. *„Pro mě osobně znamenala láska a romantika velmi mnoho, ale ani jednoho jsem se nedočkala. Jsem romantickéj typ, takže jsem to hledala v harlekýnech, romantických filmech, nad kterejma každej ohrnuje nos, prostě to, co jsem nenašla v životě, tak jsem hledala v tomhle, ale zas on málokterej chlap je tý romantiky schopnej, nejvejš ze začátku, když se jo snaží, ale pak jakmile to zabředne do nějakých kolejí a chlapy si jsou jistý, tak ta romantika jde pryč.“* V poslední větě mi přijde paní Hana až moc skeptická a otáčí odpověď na všechny muže. Ovšem v její situaci se ničemu nepodivuji, pokud v manželství opravdu nepoznala, co je to láska a romantika.

Ovdovělí senioři s novými partnery popisují lásku velmi pozitivně, a to jak v předchozím vztahu, tak dnes. Přestože není láska a romantika natolik intenzivní, jako bývala dříve s minulým partnerem, tito senioři jsou rádi, že ji mohou projevovat i někomu jinému než vnoučatům a rodině. Paní Františka popisuje lásku a romantiku s předchozím partnerem takto: „Zpočátku byl vztah velmi romantický, tak jak jsem si to představovala, tak to bylo, takže skoro každý den jsem dostávala květiny, zahrnování pozornostmi, trávení společného času, jeden bez druhého jsme neuměli být, a tak by podle mě měl vypadat každý vztah“, a dnešní pohled na lásku vidí takto: „Samozřejmě jako mladá jsem tu lásku vnímala jinak a hlavně s jinými problémy, dnes jsem bez jakýkoliv závazků a s partnerem si můžeme vyjít kamkoli, pokud nám to zdravotní stav dovolí“ (smích). Oproti tomu pan Ernest vnímá lásku pozitivněji v současném vztahu. „No tak v té době to byly takové první kroky, když jsme se seznámili, takže všechno, co bylo a je spojeno se studentským životem na kolejích, tam právě toto období mělo dost velký vliv na otužení té lásky a projevy celkově, láska byla velmi intenzivní, ale s příchodem různých rodinných situací, tak trochu oslabovala, takže jsme byli spíše jeden vedle druhého, neodcizovali jsme se, ale byli jsme vedle sebe“, a dnes „Jednak je partnerka mladší a je to taková organizátorka, takže plánujeme různé akce, takový nový impuls do života, který člověka nabijí a posouvá ho dopředu, mám ji velice rád a netušil jsem, že po tom všem tohle ještě dokážu.“

U rozvedených seniorů s novým partnerem jsem už dopředu tušila, jak budou vypadat odpovědi u těchto informantů. I když popisují lásku a romantiku s prvním partnerem relativně pozitivně, bylo na informantech vidět s jakou bolestí se mi s těmito zkušenostmi svěřují. Bylo až s podivem, jak to zvládali, a proto si těchto dat velmi cením. Paní Klára odpovídala se slzami v očích takto: „Milovala jsem ho, rozuměli jsme si, měli jsme společné zájmy, prostě nám to relativně klapalo, jinak bez lásky a romantiky bych si neuměla život představit, ať se jednalo o sledování televize ve dvou i sex samotný, jenom škoda, že mi tohle bývalý manžel moc nedával.“ V současném vztahu popisuje lásku následovně, už s mnohem pozitivnějším výrazem: „První partner byl postupem času velmi hrubý, třeba už po 15 letech manželství mě nedokázal říct, jak mě miluje. To tenhle partner mi to říká pořád, a to už jsme spolu 4 roky, prostě je mi s ním dobře, toho minulého zajímal už jen chlast a kamarádi poslední dobou. Škoda, že jsem to neukončila dříve.“ Pan Jan řešil problémy v minulém vztahu nevěrou. Dnes si už nedokáže představit, že by s novou partnerkou řešil problémy takto. Bylo vidět, že se za tuto životní etapu velmi stydí a díval se na mne, zdali ho nebudu odsuzovat. „Láska a romantika pro mě v minulém vztahu znamenala hodně, čekali jsme malého, bydleli jsme

teda u našich, ale zažívali jsme spolu každodenní problémy, strasti a radosti, bylo to fajn, ale...“ Dnes vnímá lásku podstatně jinak „Asi po 24 letech to šlo dost z kopce, zůstávali jsme spolu jen kvůli dětem, a ty poslední roky jsme byli oba nevěrní, ale takhle se to řešit nedalo a už to byla ztráta času spolu zůstávat. Dnes si nedokážu představit, že bych partnerku povedl, jsem s ní šťastný a jsem rád, že jsem ji mohl poznat a začít s ní žít.“

6.2.2 Sex a intimita

Pro oba manžele či partnery je sex a intimita nedílnou součástí celého manželství nebo partnerství a bez nich by se harmonický vztah nedal vytvořit. Příkladem je pan Bedřich a paní Amálie. Oba se shodli na tom, že sex byl pro ně důležitý v každém věku, ale dnes už jim stačí pouze mít vedle sebe svého partnera a cítit jeho sounáležitost. *„Určitě sex prostě patří k životu, dříve asi více teď už o něco méně, ale je součástí, jak v běžném životě, tak v manželství (smích)“* (pan Bedřich). *„Nikdy jsme před sebou nic netajili, my jsme si rozuměli a svěřili jsme se sobě. Sex je samozřejmě důležitý i u nás ve vztahu (smích), teď už jsem jen ráda, že ho vedle sebe mám“* (paní Amálie). *„Jakési pouto mezi manželkou určitě mám, jinak bychom spolu asi dnes už nebyli, doufám, že ho budeme mít už napořád“* (pan Bedřich).

Mnohdy, ale do vztahů zasáhnou negativní faktory, jako je nevěra, nedůvěra, aj., které ovlivňují sexuální a celkovou stránku manželství a nelze je nevnímat. Vystává otázka, zdali jsou senioři ochotni tuto skutečnost přejít či nikoliv. U paní Dany se objevila nevěra a v této fázi jsem pochopila její prvotní odtažení. Hodně těžce se jí o tomto tématu hovořilo, ale obdivuji ji, že mi byla ochotna poskytnout tyto informace. Paní Dana se dozvěděla, že jí je manžel nevěrný a bohužel ne jednou. *„No sex a intimita byly důležité po tu dobu, než přišla ta krize, než jsem přišla na to, že mi je nevěrnej a to i opakovaně, prostě jsem mu potom nevěřila a nemohla jsem to překonat ... hodně dlouho a dá se říct, že jsem to ani nepřekonala. Já už jsem s ním byla jenom kvůli dětem a že jsme měli velkou rodinu, takže jsem to nějak držela, ale vevnitř mě to svíralo“* (odmlčení). Oproti tomu pan Cyril, který je také ovdovělý bez partnerky, se nesetkal s nevěrou, ale naopak s nedůvěrou, která ohrozila sexuální, intimní, ale pravděpodobně i celkový vztah páru. Bylo mne ho líto, jelikož dle mého názoru, dodnes nevěděl, co za tímto chováním manželky stálo. *„Intimita a sex? No, jak kdy, spíš na to ani moc nebyl čas. Stavěli jsme barák, takže jsme měli kupu starostí, ale samozřejmě tyto dvě věci k životu prostě patří, i když já po té nedůvěře jsem už skoro s manželkou nekomunikoval v tomto ohledu, nepodvedl jsem ji, takže nevím, co za tím stálo“*.

U kategorie rozvedení senioři bez nového partnera mne velmi zaskočila odpověď paní Hany. Ta nejen, že se v manželství setkala s nevěrou, ale její reakce na sex a intimitu zněla následovně: *„Sex a intimita pro mě ve vztahu nebyly vůbec důležité. Dodnes mě dělá problém svléci se u doktora a ani před partnerem jsem to nedělala. Je to daný asi výchovou, já, když mi bylo 15 let a byla jsem značně vyspělá dívka, omylem jsem vlezla matce do ložnice, když se převlékala a ta mě tak zmlátila, za to, že jsem ji viděla do půlky těla nahou. Takže byla to jiná generace, jiná doba, žádný sprostý časopisy, nahotinky v časopisech ani v televizi. Byly rodiny, kde se rodiče převlékali před dětma, ale já jsem svoje rodiče nikdy nahý neviděla. A navíc jsem s partnerem nikdy nedosáhla orgasmu, říkám to na rovinu, tak, jak to bylo. Mně ten sex opravdu nic neříkal, tělo to potřebovalo, ale on to prostě neuměl.“* U pana Gustava, který spadá také do této kategorie se objevila nevěra z manželčiny strany a díky tomu došlo k okamžitému rozvodu. Pan Gustav se o nevěře dozvěděl až po 8 letech. *„Ano obě věci byly velmi důležité ze začátku vztahu, ale co se objevila nevěra, už jsem s manželkou nedokázal spát v jedné posteli a následně jsme se teda rozvedli.“*

Ovdovělí senioři s novým partnerem popisují sex a intimitu pozitivně, a to v obou vztazích. Nesetkala jsem se s žádnou negativní odpovědí, brali to tak, jak to je. Paní Františka reagovala na předchozí manželství v rámci sexu a intimity takto: *„Samozřejmě z počátku tyto dva faktory hrály velkou roli v našem manželství, ale později to nějak upadalo, to je asi běžné v každém vztahu, takže postupem času se z nás stali velmi dobří přátelé.“* Na sex a intimitu s novým partnerem odpovídala se smíchem ve tváři, přišlo mi, že se zase cítí, jako mladá slečna. Bylo zajímavé pozorovat tuto reakci. *„Důležitá není, ale přitom jakoby je, jakože probíhá i v tomto věku“ (smích).* Co se týče pana Ernesta, odpovídal velmi stroze, ale výstižně. *„Ano, pro mě byly tyto věci velmi důležité s minulou partnerkou, ale pro ni netuším, jestli to bylo to hlavní, nespíš ne“.* *„Dnes nadále sex a intimita trvají a není to vůbec špatné“ (smích).*

U kategorie rozvedení senioři s novým partnerem jsem se setkala nejvíce s nedůvěrou k partnerovi. Opět ohrozila nejen sexuální stránku vztahu, ale i manželství. Paní Klára na tuto otázku odpovídala velmi potichu, až jsem nevěděla, zdali mám pokračovat či nikoliv. Dívala se při tom do desky stolu. *„Na začátku stoprocentně, a to ve velké míře, ale v polovině manželství se to dost změnilo“ (odmlčení).* *„Dnes to vnímám úplně jinak a sex probíhá i v tomto věku.“* Pan Jan popisuje sexuální a intimní stránku v předchozím manželství pouze, jak probíhala na začátku vztahu. Když jsem se ho zeptala, jak se tato stránka měnila v průběhu let, nedokázal mi odpovědět, ale přisuzovala jsem to tomu, že se to nevyvíjelo

zrovna nejlépe a on se nadále k tomu nechtěl vracet. „Pro mě určitě obě věci byly důležité, když jsem byl mladší nedokázal bych si bez toho představit vztah a manželství“. „Určitě i dnes jsou pro mě tyto věci důležité, ale pociťuji, že jsem trochu zpohodlněl (smích), přítelkyně mi některé věci vyčítá, ale to je dané i věkem, zkušenostmi a tak dále. Já jsem každopádně spokojen“ (úsměv).

6.2.3 Důležitý faktor při výběru prvního manžela

Při výběru budoucího partnera nehrál pro seniory vůbec žádnou roli vzhled, ale spíše partnerovy charakterové vlastnosti. Informanti se nejčastěji rozhodovali pouze mezi jedním partnerem.

Paní Amálie si vybírala partnera podle toho, zdali pije či ne. Měla špatnou zkušenost s alkoholem ve svém mládí, takže při výběru manžela to hrálo hodně velkou roli. „Hodně jsme si rozuměli, měli jsme stejný názory, hlavně nějak nechodil do hospod, což já jsem takové muže odmítala. Prostě byl pozornej a to mě asi u něj lákalo nejvíc, byl hodnej a upřímněj. Asi za dva roky po vojně jsme se vzali a já pak čekala první dceru, co jsme se brali, tak už jsem byla tři měsíce těhotná.“ Pan Bedřich to viděl podobně. „Byla milá, spolehlivá, líbila se mi i vzhledově, ale nehrálo to takovou roli jako spíš, jaká byla. Prostě byla celkově fajn, tak jsem si ji vzal.“ Mimoto dodávali, že mladší generace by si měla vybírat budoucího partnera ne podle vzhledu, ale podle toho, jak se k sobě chovají, hovoří spolu nebo jak spolu vycházejí. Ovšem na druhou stranu se neví, zdali se z nich nakonec nestanou zlí lidé. „Moje dcera měla manžela asi tak 10 let, a nakonec se z něho vyklubal gembler a ochlasta. Kdybychom dceru od manžela nedostali my, tak by s ním asi byla doted.“

Stejné vyjádření podali i ovdovělí senioři bez nového partnera. Paní Dana mi u této otázky přišla lehce roztržitá „Tak hodně roků jsme spolu chodili, měli jsme se rádi... měli jsme stejné zájmy...on jezdil na závody, já jsem jezdila s ním...“. Zato pan Cyril to pojal velmi jednoduše. „Chodili jsme spolu, byla hodná, tak jsem si ji prostě vzal. Takže jsme si všeobecně rozuměli.“

Opět mě velmi překvapila reakce paní Hany, proč si vzala partnera se kterým se poté rozvedla. „K sňatku mě vedlo špatný rodinný zázemí, tam nebylo zbití, vlastně já jsem devatenáctého maturovala a třicátého se vdávala, protože jsem doma byla nežádoucí, jinak bych se určitě nevdávala.“ Pan Gustav podal podobnou odpověď, jako senioři výše. „Byla hodně vstřícná, rozuměl jsem si s ní, prostě byla celkově fajn na začátku.“

U kategorie ovdovělých s novým partnerem a rozvedených s novým partnerem se objevily prakticky identicky stejné odpovědi, a proto bych tyto kategorie spojila. Každý informant si s partnerkou či partnerem velice rozuměli, byly to lásky na první pohled a v tu dobu si neuměli představit vzít si jiného partnera než toho svého vyvoleného. Zde uvádím, pouze některé výpovědi informantů.

Paní Františka- *„Byla to láska na první pohled, od prvního okamžiku jsme věděli, že k sobě patříme.“*

Pan Jan- *„Už jsem nebyl pro chození jen tak za ruku a s ní jsem si rozuměl, tak jsem si ji prostě vzal, bylo to fajn.“*

6.2.4 Nevěra a nedůvěra

V této podkapitole bych ráda zmínila kód nevěry a nedůvěry. Jak jsem zmiňovala výše u kódů sex a intimita polovina dotazovaných párů setkala s nevěrou. Zde bych interpretovala odpovědi informantů, jak se o nevěře či nedůvěře dozvěděli, a co jim nejvíce pomohlo přenést se přes toto těžké období. Pojmy nevěra a nedůvěra bohužel v teoretické části neuvádím, jelikož jsem nepočítala s takovým množstvím informantů, kteří se s tím setkali.

U paní Dany se objevila nevěra ze strany manžela. Hodně těžce se jí o tomto tématu hovořilo, ale obdivuji ji, že mi byla ochotna poskytnout tyto informace. Nejen, že jí manželova nevěra zlomila srdce, ale zároveň v manželovi ztratila důvěru, nemohla mu už nikdy věřit. Dnes po smrti manžela vzpomíná pouze na to hezké a k tomuto se nevrací. *„No to se právě objevila nevěra a bylo to hodně zlý (zadrhnutí, mlčení), to přiznávám to bylo těžký období, no ale vydrželi jsme to spolu, překonali jsme to, já teda hlavně jsem to musela překonat, nic jiného se dělat nedalo a nejvíc kvůli dětem, protože jsme měli 3, tak to nebylo možný, abych se s ním rozešla. Byla jsem na něm závislá, zůstala jsem v důchodu, takže jsem s ním zůstala do konce života.“* U pana Cyrila se jednalo o nedůvěru z manželčiny strany. Bylo mne ho líto, jelikož dle mého názoru dodnes nevěděl, co za tímto chováním manželky stálo. Od té doby, co mu manželka nevěřila, to šlo s manželstvím trochu z kopce. *„Objevila se nedůvěra z její strany, nevím proč, protože jsem ji nepodvedl, takže nevím, co se stalo.“*

U kategorie rozvedení senioři bez nového partnera se informanti setkali, jak s nevěrou, tak s nedůvěrou. Paní Hana popisuje tento problém následovně: *„Nevěra proběhla, a to z mojí strany, já jsem prostě v tom manželství nebyla spokojená, byli jsme oba začínající telata a já*

s ním nedosáhla orgasmu. Na to jsem přišla až potom, jak to má vypadat (smích). Sešli se 2 začínající telata, který na tom byli, tak jak byli, a tak jsem prostě ujela. Ale nebyl to důvod k rozvodu. Bylo to jednorázový a potom jsme spolu ještě byli.“ U pana Gustava se objevilo trochu něco jiného. „Ano nevěra se objevila z její strany, a proto to také celé začalo. Dozvěděl jsem se to po 8 letech, takže pro mě rozvod byl jediným řešením. Ještě teď mi naskakuje husí kůže z toho, že jsem vedle takového člověka mohl žít, tak dlouho. Ještě, že to je celé za mnou.“

V kategorii ovdovělí senioři s novým partnerem se neobjevil ani jeden z výše zmiňovaných rizik. Jsou za to velice rádi, že si těmito problémy nemuseli projít a dodávají, že v dnešní společnosti se tato rizika v partnerství objevují, čím dál více a pokud jeden partner ve vztahu, manželství ztratí důvěru nebo se objeví nevěra, celé manželství či vztah se rychleji nebo pomalu blíží k neodkladnému konci. Proto jsou vděční za to, že se s tímto nesetkali a nemuseli následně nic řešit.

U rozvedených seniorů s novým partnerem se objevila velká míra nedůvěry u předchozích partnerů. Pro tyto informanty je ztráta důvěry horší než nevěra samotná. Paní Klára se svěřila následovně: *„Ano objevila se nedůvěra z její strany, a já byla nucena i přes můj věk se s ním rozvést, už se to nedalo snášet a přetvařovat se mi taky nešlo. Už jsem neměla sílu se takhle nechat ponižovat.“* U pana Jana se jednalo o nedůvěru z jeho strany. Přestala se starat o rodinné záležitosti, a dokonce si ve společnosti všimla jiných mužů. *„Ty poslední roky jsme byli oba nevěrní, jak jsem už řekl, ale objevila se i nedůvěra z její strany k rodinným povinnostem. Nestarala se moc o syna a ve společnosti jsem postřehl, že si všimla i jiných mužů než mne.“*

6.2.5 Výběr nového partnera

V této podkapitole se zmiňují o výběru nového partnera při ovdovění či rozvodu. Jaké podněty vedly informanty k tomu, najít si nového partnera a začít znovu. Oproti tomu, se ale pokusím zachytit i nejčastější reakce seniorů, pokud si nechtějí hledat nového partnera a raději zůstanou sami.

U ovdovělých seniorů s novým partnerem se jednalo o nečekaná seznámení. Oba informanti popisují seznámení s novým partnerem jako „blesk z čistého nebe“. Oba znali své nové partnery již z dřívějších dob a paní Františka nepočítala s tím, že by někdy mohla ještě někoho milovat a najít si někoho nového. Když neměla partnera chybělo jí nejvíce objetí od partnera a pocit sounáležitosti. *„Jelikož smrt mého manžela byla nečekaná, náhlá, tak to bylo*

samozřejmě těžké vyrovnání a byla jsem přesvědčena, že nového partnera nechci. Pro nového partnera jsem se nerozhodla, ale vztah mi přišel do cesty sám od sebe, ačkoliv je to neuvěřitelné i v tomto věku funguje jakési přeskočení jiskry, přestože jsem toho člověka dlouhodobě znala a spolupracovala jsem s ním.“ Oproti tomu, pan Ernest se necítil na to, aby byl i v tomto věku sám. Dle jeho slov, jeho věk na to neodpovídal. Rozhodl se, to tedy změnit. Chybělo mu každodenní povídání, plánování společných akcí. Neměl se komu svěřovat, a to ho tížilo nejvíce. „Po odchodu partnerky byly samozřejmě ty prvopočátky velmi těžké, ostatně jako asi u každého, ale cítil jsem, že můj věk neodpovídá tomu, abych žil osamoceně, tak jsem se rozhodl, že novou partnerku vyhledám, s kterou bych mohl sdílet doufejme další desítky let života. Žít ve dvou je pro mě o mnohem lepší než být sám.“

V protipólu zmíním ovdovělé seniory bez nového partnera. Oba informanti se už dále nechtějí vázat, jelikož dle jejich slov už mají život za sebou, a co si měli prožít, tak prožili. Nechtějí do svého života vpouštět někoho dalšího, raději zůstanou sami, stačí jim rodina a přátelé. Paní Dana reaguje následovně: „*Nemám potřebu se dále vázat, občas mi je po večerech smutno, ale s tím nic neudělám. Vzpomínky si chci zachovat na zesnulého partnera, než by mi do života vstoupil někdo jiný. Jsem už stará na nové vztahy, a ani bych nedokázala milovat.*“ Pan Cyril odpovídá obdobně. „*Nový partner? Ani náhodou, nechtěl jsem a nechci novou partnerku. Nechci se znovu vázat. Už jsem starý dědek*“ (smích).

Rozvedené seniory s novým partnerem spojovala samota, která je provázela v období bez partnera. Nechtěli být sami v tomto věku a neodradili je ani první zkušenosti s partnery. Paní Klára se svěčila následovně. „*Prakticky hodně brzo jsem si našla nového partnera, byl to můj dlouholetý kamarád, ale s ním to nakonec nevyšlo. Nakonec jsem si přes seznamku našla současného přítele*“. „**A nebála jste se potkat se s mužem ze seznamky?**“ „*To víte, že bála (smích), ale nakonec jsem zjistila, že se s partnerem podle vidění známe*“. „*Hlavním důvodem k novému partnerskému vztahu mě vedla hlavně samota. Chyběla mi spřízněná duše, hodně let jsem partnera měla a nebyla jsem zvyklá být sama. Děti jsem měla už velké, prostě jsem neuměla být sama.*“ Podobné to měl i pan Jan. „*Myslím, že to bylo hned po rozvodu, co jsem se snažil navazovat nové vztahy, ale stále to byly pouze kamarádky, ale já toužil po opravdovém vztahu, partnerku do konce života. Nejhorší na tom byla ta samota, nechtěl jsem být sám na všechno, večery jsem trávil sám bylo to na nic.*“

U kategorie rozvedení senioři bez nového partnera hrála velkou roli zrada z partnerovi strany a oni nadále nechtěli vyhledávat někoho jiného, aby se jim „minulost neopakovala“. Příkladem je i pan Gustav. *„Měl jsem trochu ze začátku nezávazný a samotářský život, nebyl to sice ideál, ale mě to vyhovovalo, takže jsem momentálně spokojen. Nechtěl jsem se dožít hlavně dalšího zklamání v lásce z partnerčiny strany. Zradila mě, a to jsem ji dost věřil.“* U paní Hany se jedná o celkem podobný scénář s tím rozdílem, že si nechtěla novým partnerem narušovat své pohodlí. *„Od té doby jsem ještě pár partnerů vystřídala, ale děti mi je vždycky vymluvily, popravdě jsem jim za to vděčná, na jednu stranu. Ale do jaký míry, by se člověk musel zamilovat, aby opustil to svoje pohodlíčko, nikde se mi od rozvodu od chlapů nic neválelo a nechtěla jsem dělat kompromisy. Neříkám, po večerech mi bylo smutno, samotné se mi nikam nechce, tak ani nikam moc nechodím. Zaplat'pánbů za vnoučata a děti, je to nová krev do života, ty, kdybych neměla, tak bych si asi partnera hledala. Děším se jedné věci, když vidím svoji nemocnou matku, a jak se o ní táta stará, kdyby potkalo tohle mne, kdo se o mě postará. Nebráním se ničemu, ale nehledám nic, sex už jde taky nějak stranou, spíš jen mít někoho vedle sebe. Tak uvidíme, co život přihraje.“*

6.2.6 Reakce rodiny

Přijetí nového partnera rodinnými příslušníky může být důležitým prvkem i u seniorů. V tomto kódu sleduji, jak názory rodinných příslušníků ovlivnily daný vztah informantů. Zaměřuji se i na to, zdali rodina či blízcí přátelé neodrazovali seniora v jejich rozhodnutí se rozvést nebo najít nového partnera.

Jako negativní příklad mohu uvést paní Hanu, která se s manželem rozvedla a její rodina se přes tento nenadálý fakt nedokázala přenést. *„Jak kdo, půlka mne odrazovala, další půlka zase ne. Říkali mi nedělej to, já to udělala, měla jsem to vydržet byla to chyba no. Ale čas zpátky nedám. Dnes bych to už asi neudělala. Jinak rodina reagovala velmi špatně, nejméně půl roku se se mnou nebavila. Nebyli tou mouchou, která by to viděla, co se doma děje. Ty jen viděli, jak je hodnej kluk a on opravdu byl kluk, ale já za sebou potřebovala chlapa, kterej mi bude oporou. Rodina mě sekla pořádně a odsoudili mě. On byl hrozně hodnej, ale pro život nepoužitelnej. U rozvodu ani neoponoval, abychom se nehádali. Divím se, že jsem to s ním tolik let vydržela.“* Oproti tomu rodina pana Gustava reagovala dosti opačně, ale v jeho případě se není čemu divit. *„Brali to tak, že je to moje záležitost, než aby mi říkali, co mám dělat a nevěra je už pořádný důvod k rozvodu.“*

U ovdovělých seniorů s novým partnerem mne velmi zajímalo, jak budou senioři odpovídat. Přeci jenom smrt dlouholetého partnera otřese nejen s partnerem, ale i s celou rodinou. A jaké byly reakce v tomto případě? Překvapivě v jednom případě kladné. Paní Františka se tedy nejprve setkala s odtažitými reakcemi, ale nakonec se její rodina a přátelé s tímto faktem vyrovnali. *„Je až s podivem, že okolí mých blízkých přátel nebylo překvapeno mým novým partnerem. Jednak, že se podle vidění znali a hned jim přišel sympatický. Dcera už je 3 roky v cizině a rodiče, se kterými bych to určitě probrala, už nežijí. Samozřejmě objevila se i kamarádka, která mě říkala: Jsi blázen v tomhle věku? Já to brala tak, že mi jistě moc času nezbyvá tak na ztrácat čas.“* Pan Ernest se k této otázce nechtěl moc vyjadřovat. Netuším důvod reakce, ale podle jeho výrazu jsem se nechtěla doptávat na doplňující otázku. *„Já to беру tak, že to je celé moje věc a nikdo mi nemá právo do toho kecat, manželka byla také vždy taková svobodná a myslím si, že dnes by se mnou v tomto ohledu souhlasila.“*

U rozvedených s novým partnerem se v obou případech jednalo o kladné ohlasy. Jelikož oba senioři neměli lehký život s prvním partnerem, rodina a přátelé těmto informantům štěstí s novým partnerem přála. Paní Klára: *„Bála jsem se nového přítele představit, ale takovéto pozitivní reakce jsem opravdu nečekala a dodnes na to vzpomínám hrozně ráda.“* U pana Jana to bylo obdobné. *„Rodina reagovala docela pozitivně, určitě se našly výjimky, ale bylo to fajn přijetí.“*

6.2.7 Láska a život po smrti, rozvodu

Smrt či rozvod dokáží člověku obrátit život o 180 stupňů. Smrt u seniorských párů je nevyhnutelným jevem, ale to neznamená, že se se smrtí vyrovnávají lépe než mladší páry. Mnohdy snášejí smrt partnera velmi těžce a už nejsou schopni, začlenit se zpátky do běžného života. Dalším tématem v této podkapitole je rozvod u seniorských párů. Ač se na první pohled nezdá, žijí mezi námi rozvedení senioři, a proto mne zajímalo, jak oni prožívají toto období. Snažila jsem se zachytit i pohled ovdovělých nebo rozvedených seniorů a jejich vztah k lásce a životu po těchto zkušenostech. V neposlední řadě jsem se zajímala o téma nových partnerů, jak senioři vnímají a popisují lásku s novým partnerem, a jaký je jejich současný život. Mnoho odpovědí mě velice příjemně překvapily, i když jsem ze začátku měla strach ptát se na tato témata.

U ovdovělých bez nového partnera jsem měla největší obavy. Ty se mi bohužel potvrdily, ale informanti byli stateční a na otázky mi odpověděli. U paní Dany jsem se potýkala s emocemi od samého začátku. Proto ani tady, mne nepřekvapila její reakce. *„Život se mi změnil od základu (trochu se rozbrečela), víte co, já Vám něco řeknu, život byl pěkný a dneska, když už je všechno pryč, tak na všechno špatný zapomeneš, a na to krásný vzpomínáš, ale to už je pryč, to už se nedá nic dělat. Dnes už vnímám jen lásku ke svým vnoučatům a rodině, a to mi stačí, nechci ji už předávat jinému partnerovi. Je to smutné, ale je to tak.“* Pan Cyril se snažil odpovídat na rovinu a bez emocí. *„Tak především partner chyběl dost, když je na něj člověk celý život zvyklý a on najednou odejde. Nemoc mi ji vzala. Jinak se žádná jiná změna neudála. Kluci akorát ztratili matku, a jak jsem říkal, od té doby, co mi nevěřila, nám to ani moc neklapalo a ani se mi nesvěřovala. Já se o její nemoci dozvěděl, až když byla v nemocnici. Lásku dnes už nevnímám asi nijak, mám vnoučata a velkou rodinu, to mi k životu stačí.“*

U kategorie rozvedení bez nového partnera pan Gustav, odpověděl opravdu velmi stručně a nadále se o tomto tématu nechtěl bavit. *„Jak už jsem řekl, partnerská láska pro mne skončila a nechci se dožít dalšího zklamání. Rozvod jsem ze začátku nesl hodně těžce, ale tak s tím jsem se vyrovnal, protože mě ranila její zrada.“* Paní Hana naopak snášela rozvod s partnerem nadmíru dobře, a i dnes se cítí velmi odhodlaně a nevzdává se. *„No tak, já bych řekla, že jsem se měla první roky po rozvodu velmi dobře. S dětmi jsem jezdila po dovolených, kam mě zvali. Po večerech mi bylo smutno, ale vynahradila mi to pěkná knížka. Lásku dnes předávám pouze rodině, jelikož partneři si moji lásku už nezaslouží, vytrpěla jsem si dost.“*

U rozvedených s novým partnerem jsem z předešlých informací, které jsem od nich dostala, očekávala kladné reakce na nový vztah. Nemýlila jsem se. Oba informanti jsou rádi za nového partnera. Mohou předávat lásku partnerům, kteří si to zaslouží a vracejí lásku stejným dílem. Jsou rádi za to, že našli odvalu k rozvodu a objevil se nový smysluplný vztah. Paní Klára se vyjádřila takto. *„Ze začátku to pro mě bylo velmi těžké, žít bez partnera, a proto jsem se rozhodla najít si spřízněnou duši. Děti mě odrazovaly, že jsem na to stará, ale mě to nezajímalo. Já jsem partnera chtěla a jsem dnes neskonale šťastná za něj. Dnes tu lásku prožívám úplně jinak, ale je taková jiná přátelská, a to se mi líbí.“* Pan Jan odpovídá obdobně. *„Rozvod pro mě byl už jen útěk od nevydařeného manželství, nijak zvlášť jsem to neprožíval a ani nebyl důvod. Lásku s novou partnerkou mě naplňuje a máme hezký, skoro až přátelský vztah s nějakými výhodami (smích). Je to fajn a jsem rád, že nejsem sám.“*

U ovdovělých s novým partnerem jsem se také obávala odpovědí na tyto otázky. Přeci jen, ztráta životního partnera otřese s každým člověkem, ale tito informanti dokázali začít znovu a sdílet svou lásku s dalším partnerem. Paní Františka vypadala ze začátku trochu odtažitě, nevěděla jsem, zdali mám pokračovat, ale nakonec se paní Františka rozmluvila. *„Ze začátku to bylo opravdu těžké, to ano, nepočítala jsem s partnerem, ale prostě mi do života přišel a já se ani moc nebránila, potřebovala jsem mít někoho vedle sebe a s tímhle jsem si perfektně rozuměla. Láska dnes je pro mě pouze asi slovo, nebo, jak bych to řekla. Jsem ráda, že je partner vedle mě, ale neprožívám lásku jako dříve. Jsem spokojená, s tím co mám, a jak na tom jsem.“* Pan Ernest je s novou partnerkou spokojenější, jak jsem pochopila z jeho vyprávění. On sám mi to mimo řeči naznačil, ale nechtěl, aby to vypadalo, že první partnerku neměl rád. *„Odchod partnerky byl samozřejmě těžký, ale jsem rád za novou. Vrátila mi opět život do žil a já si užívám perfektní stáří. Ani si nepamatuju, kdy jsem se naposled cítil, tak jak se cítím dnes. Partnerka mi pomohla dostat se z toho nejhoršího. Láska se stala mým novým nábojem a vrátila mě do života.“*

7 Shrnutí výzkumu

Hlavním výzkumným cílem bakalářské práce bylo zjistit, jak senioři pohlíží na lásku, intimitu, a jak velkou roli hrají tyto faktory v jejich životech. Značná část dostupné literatury se tématům lásky a sexu u seniorů spíše vyhýbá, a proto jsem si toto téma vybrala pro svoji práci. Pomocí výzkumných otázek jsem zjistila odpověď na hlavní problém, který jsem si na začátku výzkumu stanovila.

První otázka se zaměřovala na to, co si senioři představují pod pojmem láska a jak ji popisují. Dá se říci, že všichni respondenti si bez lásky nedokáží svůj život představit. Láska je pro ně základní lidskou potřebou, kterou může člověk projevovat, ať už k druhému člověku či nehmotné věci. Ve výzkumu jsem se setkala s informanty, kteří lásku nebo romantiku ve vztahu skoro nepoznali. Je to velice smutné, protože prožívat lásku k partnerovi je ten nejkrásnější pocit, jaký nás může potkat. Na těchto osobách, ale bylo vidět, že se s tímto faktem již smířili a snaží se své životy žít tak, aby si lásku a romantiku vynahradili někde jinde než s partnerem.

Druhá výzkumná otázka se zaměřovala na to, jakou roli v jejich vztahu hraje či hrála intimita a sex. I v této otázce se jednalo většinou o kladné reakce. Sex a intimita do vztahů neodmyslitelně patří, a tak to spatřují i senioři. Dříve pro seniory byly oba faktory velmi důležité, ale dnes už jsou rádi, že mají vedle sebe svého partnera, ať už stálého či nového. Samozřejmě, někteří informanti odpovídali, že sex probíhá i v tomto věku, ale už má jinou kvalitu, než měl dříve. Ti, co už partnera nemají nebo nechtějí nového partnera, tuto stránku moc neprožívají a sex a intimita pro ně skončila.

Třetí výzkumná otázka měla zjistit podle jakých faktorů si senioři vybírali prvního manžela. Při výběru prvního manžela, se ještě nejednalo o seniory, byli to mladé začínající páry, které toho o lásce mnoho nevěděly. Dnes ale mají mnohem bohatší zkušenosti nežli my. Partnera si vybírali více podle charakterových vlastností než podle vzhledu. Samozřejmě, vzhled partnera hrál také nemalou roli, ale ne tak velikou, jak tomu může být například dnes. Co se týče seniorů, kteří si našli partnera v době, kdy už patřili mezi seniory, tak zde se jednalo především o obnovené lásky. To znamená, že se partneri se již znali z dřívějších dob a tím pádem bylo sblížování lehčí, než kdyby si hledali partnery zcela nové.

Čtvrtá výzkumná otázka se zaměřovala na rozvedené a ovdovělé seniory, kteří se rozhodli navázat nový partnerský vztah. Zajímalo mne, co je vedlo k tomu najít si nového partnera a co jim v životě nejvíce chybělo, když byli právě bez partnera. Ve všech případech se jednalo o pocity osamění. Většina seniorů prožila dlouhodobá manželství a neuměli být sami v prázdném bytě. Mnohdy ani nechtěli vycházet ven, protože nebylo s kým. Pocit osamění je dovedl k tomu, že ani v tomto věku nechtěli zůstat sami a potřebovali nějakou spřízněnou duši, se kterou by se mohli podělit o své každodenní strasti a starosti.

Poslední výzkumná otázka měla za cíl popsat vnímání lásky po odchodu či ztrátě partnera. Smrt či rozvod zasáhne člověka ve všech ohledech. Proto mne zajímalo, jak tyto osoby pohlíží na lásku dnes. Co se týkalo kategorií bez partnera, informanti vzhledem ke svým životním zkušenostem lásku k partnerovi nahradili k vnoučatům a dětem. U kategorie ovdovělých seniorů s novým partnerem se láska v předchozím vztahu projevovala ve velké míře. U rozvedených seniorů s novým partnerem byla láska in pouze na začátku vztahu. Dnes lásku vnímají na bázi přátelské lásky a jsou velice rádi, že ji mohou projevovat a sdílet s někým jiným, než se svou rodinou a vnoučaty.

8 Závěr

Bakalářská práce s názvem *Láska očima seniorů* se zabývá především tématem lásky a intimity. Snažila jsem se v ní zachytit, jak senioři vnímají lásku a intimitu a jakou roli hraje v jejich životech. Zajímalo mne, zdali se jejich láska v průběhu let měnila a případně, co bylo hlavní příčinou změny ve vnímání lásky. V neposlední řadě byla důležitým prvkem ztráta či odchod partnera a zde jsem se snažila zjistit, zdali i po této zkušenosti jsou nadále senioři otevření v navazování nových vztahů či nikoliv.

Teoretická část vymezuje nejdůležitější pojmy a definice spojené s tématem lásky a intimity. První kapitola se věnovala seniorům. V souvislosti se seniory jsem se zabývala i problematikou stáří a stárnutí. Tyto kapitoly byly obohaceny zajímavými grafy ČSÚ z posledních let, které se týkají stárnutí populace. Další kapitola se věnovala intimitě a sexualitě u seniorských párů. V této kapitole se objevilo vysvětlení pojmu láska a rozebrání jejich nejčastějších druhů, které se mohou v partnerském vztahu objevit. V rámci kapitoly manželství byly vydefinovány základní pojmy spojené s manželstvím, ale zmíněn je též partnerský vztah. Poslední dvě kapitoly se zabývají ovdověním a rozvodem u seniorských párů.

V praktické části byly nejdříve vysvětleny pojmy související s metodologií. Dále následovalo zasvěcení do kvalitativního výzkumu, kódování, polostrukturovaných rozhovorů, případové studie a v neposlední řadě i výběr informantů. Informanti byli senioři ve věku od šedesáti čtyřech do devadesáti let, kdy část informantů byla poskytnuta Pečovatelskou službou v Jaroměři a část z mého rodinného kruhu. Senioři museli spadat do kategorií partnerských vztahů, které jsem si na začátku výzkumu zvolila. Jednalo se o dlouhodobé manželství, ovdovělí senioři bez partnera, rozvedení senioři bez partnera, ovdovělí partneři s novým partnerem a rozvedení partneři s novým partnerem.

Získané rozhovory byly za pomoci kódování rozděleny do sedmi kategorií. První kategorie se zaměřovala na vnímání lásky a intimity u seniorů. Z této kategorie jsem dostala odpověď na hlavní výzkumný problém, kterým byl význam lásky a intimity u seniorů. Druhá kategorie se zabývala vnímáním sexu a intimity ve vztahu. V této kategorii jsem získala další odpověď na výzkumnou otázku. Třetí kategorie se zabývala důležitým faktorem při výběru prvního manžela. Ve čtvrté jsem se zaměřila na téma nevěry a nedůvěry ve vztahu. Díky tomu, že se mi v rozhovorech u většiny informantů objevil tento kód, zařadila jsem ho do kategorií. Pátá kategorie se zabývala výběrem nového partnera po ovdovění či rozvodu a šestá kategorie se týkala reakce rodiny na nového partnera. Poslední kategorie se zabývala vnímáním lásky po smrti či rozvodu s partnerem.

Hlavní výzkumný cíl, jak senioři vnímají a popisují lásku a intimitu byl zjištěn, na základě výzkumných otázek, které jsem si na začátku výzkumu zvolila. Výsledky práce vysvětlují význam lásky a intimity u seniorů a další faktory spojené s tímto tématem.

Seznam literatury:

- DRÁPAL, Dan. Vztahy, sex, rodina: velký rozvrat a cesta k obnově. Praha: Návrat domů, 2013. ISBN 978-80-7255-304-4
- GRUSS, Peter, ed. Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-605-6.
- STUART-HAMILTON, Ian. Psychologie stárnutí. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-717-8274-2.
- HARGAŠOVÁ, Marta a Tomáš NOVÁK. Předmanželské poradenství. Praha: Grada, 2007. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1730-2.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. Psychologický slovník. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. Fenomén stáří. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. Sociální gerontologie, aneb, Senioři mezi námi. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8.
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.
- CHAPMAN, Gary D. Láska jako životní styl: [o laskavosti, trpělivosti, schopnosti odpouštět, pokoře, zdvořilosti, štědrosti a poctivosti]. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2009, 229 s. ISBN 978-80-7255-199-6.
- KRATOCHVÍL, Stanislav. Manželská a párová terapie. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-646-9.
- LEWIS, C. S. Čtyři lásky. 2. vyd. Praha: Návrat domů, 2013. ISBN 978-80-7255-283-2.
- MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- MLÝNKOVÁ, Jana. Péče o staré občany: učebnice pro obor sociální činnost. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3872-7.
- PETRÁČKOVÁ, Věra a Jiří KRAUS. Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0497-1.
- PLAŇAVA, Ivo. Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000, 294 s. ISBN 80-723-9039-2
- PLZÁK, M. Žena a muž: teorie a praxe manželského dorozumívání. Praha: Motto, 2001. ISBN 978-807-2460-991.

- PŘIBYL, Hugo. Lidské potřeby ve stáří. Praha: Maxdorf, 2015. Jessenius. ISBN 978-80-7345-437-1.
- RABUŠIC, Ladislav. Česká společnost stárne. Brno: Masarykova univerzita, 1995. Rubikon (Masarykova univerzita). ISBN 80-210-1155-6.
- SKORUNKOVÁ, Radka. Základy vývojové psychologie. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-253-9.
- LINHART, Jiří. Slovník cizích slov pro nové století: základní měnové jednotky, abecední seznam chemických prvků, jazykovědné pojmy: 30000 hesel. Litvínov: Dialog, 2007. ISBN 80-738-2005-6.
- STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-858-3460-X.
- ŠERÁK, Michal. Zájmové vzdělávání dospělých. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5446-8.
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
- TOŠNEROVÁ, Tamara. Jak si vychutnat seniorská léta. Brno: Computer Press, 2009. ISBN 978-80-251-2104-7.
- VAN PELT, Nancy L. Umění komunikace: [kniha o porozumění v partnerském vztahu]. Vyd. 2. Praha: Advent-Orion, 2002. Život a zdraví (Advent-Orion). ISBN 80-717-2804-7
- VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5
- Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-718-4310-5.
- VIDOVIČOVÁ, Lucie. Stáří ve městě, město v životě seniorů. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, 371 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-141-1.
- WILLI, Jürg. Psychologie lásky: osobní rozvoj cestou partnerského vztahu. Vyd. 2. Praha: Portál, 2006. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-7367-895-1.

Internetové zdroje:

Senioři v číslech. ČSÚ. Český statistický úřad. ČSÚ [online]. 2011 [cit. 2017-11-17].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/6b004993b0>

Aktuální populační vývoj v kostce. ČSÚ. Český statistický úřad. ČSÚ [online]. 2016 [cit. 2017-11-16].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>

Vývoj obyvatelstva České republiky – 2016. ČSÚ. Český statistický úřad. ČSÚ [online]. 2016

[cit. 2017-11-17]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-2016>

[republiky-2016](https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-2016)

Seznam grafů:

Graf 1: Složení seniorského obyvatelstva podle věku

Graf 2: Předpokládané věkové složení obyvatelstva v letech 2002, 2010, 2020, 2040, 2050

Graf 3: Zastoupení mužů a žen nad 65 let, podle rodinného stavu v roce 2011

Graf 4: Obyvatelstvo podle věku a rodinného stavu

Graf 5: Míra rozvodovosti podle délky manželství

Přílohy:

Příloha č. 1: Otázky k rozhovorům

Dlouhodobé manželství a ovdovělí senioři bez nového partnera:

1. Kolik Vám je let a jak dlouho jste spolu/jste byli spolu?
2. Jak jste se se svým mužem/ženou seznámila?
3. Jaký impuls Vás vedl k tomu vzít si tohoto partnera?
4. Rozhodoval/a jste se mezi více partnery?
5. Co pro Vás ve vztahu znamená/znamenala láska a romantika?
6. Jaké romantické gesto Vám utkvělo v paměti od Vašeho partnera?
7. Objevila se ve vašem vztahu nevěra nebo nedůvěra k partnerovy?
8. Je/ byla pro Vás intimita a sex ve vztahu důležité? Co si pod ní představujete?
9. Snažíte se/snažily jste dávat si dárky i mimo narozeniny a podobné svátky?
10. Co se Vám na partnerovy líbí/líbilo nebo naopak nelíbí/ nelíbilo?
11. Je/ bylo pro Vás důležité se s partnerem objímat a cítit sounáležitost toho druhého?
12. Cítíte/ cítily jste oporu v partnerovy a v čem nejvíce?
13. Jak se změnil Váš život po odchodu partnera?
14. Z jakého důvodu nechcete nového partnera?

Rozvedení senioři bez nového partnera:

1. Kolik Vám je let, a jak dlouho jste byli spolu?
2. Jak jste se se svým mužem/ženou seznámil/a?
3. Jaký impuls, Vás vedl k tomu vzít si tohoto partnera?
4. Co pro Vás ve vztahu znamenala láska a romantika?
5. Byla pro Vás sex a intimita ve vztahu důležité?
6. Co se Vám na partnerovy líbilo nebo naopak nelíbilo?

7. Cítil/a jste v partnerovy oporu?
8. Objevila se ve vašem vztahu nevěra nebo nedůvěra k partnerovy?
9. Co bylo hlavní spouštěčem rozvodu s partnerem?
10. Jak se změnil Váš život po odchodu partnera?
11. Z jakého důvodu nechcete nového partnera?
12. Jak jste nesl/nesla rozvod? Neodrazovaly Vás od toho ostatní?
13. Jak reagovala Vaše rodina na rozvod s partnerem?

Ovdovělí senioři s novým partnerem:

1. Kolik Vám je let, a jak dlouho jste byl/a s předchozím partnerem/partnerkou?
2. Jak jste se seznámila s předchozím partnerem/partnerkou?
3. Jaký impuls Vás vedl k tomu vzít si tohoto partnera/partnerku?
4. Co pro Vás v předchozím vztahu znamenala láska a romantika?
5. Byla pro Vás intimita a sex ve vztahu důležité?
6. Objevila se ve Vašem vztahu nedůvěra nebo nevěra partnera/partnerky?
7. Jak se změnil Váš život po odchodu partnera/partnerky?
8. Po jak dlouhé době jste se rozhodl/a navázat nový partnerský vztah?
9. Co Vám nejvíce chybělo, když jste byl bez partnerky/partnera?
10. Co Vás vedlo k rozhodnutí najít si nového partnera/partnerku?
11. Jak reagovala Vaše rodina na nového partnera/partnerku?
12. Kde jste se seznámili a co Vás na něm zaujalo nejvíce?
13. Dokázal/a byste popsat vnímání lásky u předchozího partnera a jak vnímáte lásku dnes s novým partnerem/partnerkou?
14. Je pro Vás sex a intimita v současném vztahu důležité?

Rozvedení senioři s novým partnerem:

1. Kolik Vám je let a jak dlouho jste byl/a s předchozím partnerem/partnerkou?
2. Jak jste se seznámila s předchozím partnerem/partnerkou?
3. Jaký impuls, Vás vedl k tomu vzít si tohoto partnera/partnerku?
4. Co pro Vás v předchozím vztahu znamenala láska a romantika?
5. Byla pro Vás intimita a sex ve vztahu důležité?
6. Objevila se ve vašem vztahu nevěra nebo nedůvěra partnera/partnerky?
7. Co bylo hlavní spouštěčem rozvodu s partnerem/partnerkou?
8. Jak reagovala Vaše rodina na rozvod s partnerem/partnerkou?
9. Po jak dlouhé době jste se rozhodl/a navázat nový partnerský vztah?
10. Co Vám nejvíce chybělo, když jste byl bez partnera/partnerky?
11. Co Vás vedlo k rozhodnutí najít si nového partnera?
12. Jak reagovala Vaše rodina na nového partnera/partnerku?
13. Kde jste se seznámili a co Vás na něm/ní zaujalo nejvíce?
14. Dokázal/a byste popsat vnímání lásky u minulého partnera a jak vnímáte lásku dnes?
15. Je pro Vás intimita a sex v současném vztahu důležité